

اقتصاد درون‌زایی از منظر آیات و روایات اسلامی و تأثیرات آن بر کشور (مطالعه موردی: کشور جمهوری اسلامی ایران)

حسین جلوداری^۱

عبدالله نجاری^۲

اکبر جلوداری^۳

یونس جلوداری^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۰۷

چکیده

در نظام اقتصادی اسلامی، جهت رسیدن به تأمین رفاه عمومی و زدودن فقر از سطح جامعه و همچنین رسیدن به اقتدار و استقلال اقتصادی، مستلزم داشتن اقتصادی شکوفا و در حال رشد است. که برای این امر باید وابستگی‌های خارجی کاهش یابد و بر تولید داخلی کشور و تلاش برای خوداتکایی تأکید گردد. تا جایی که مقام معظم رهبری اقتصاد مقاومتی را اقتصادی خواندند که در شرایط فشار، تحریم، دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد. هدف از این پژوهش، شناخت اقتصاد مقاومتی در اسلام و تأثیر آن بر یک کشور می‌باشد. این پژوهش یک روش توصیفی-تحلیلی است. تحقیقات نشان می‌دهد یک اقتصاد با ویژگی اقتصاد مقاومتی باید تلاش کند تا نقش تأثیرگذاری در اقتصاد جهانی ایفا کند به طوری که اعمال هرگونه تحریمی علیه کشور مذکور، امنیت اقتصاد جهانی را با مخاطره مواجه سازد. بر این اساس مبنای اقتصاد مقاومتی برای کشور جمهوری اسلامی ایران باید مبتنی بر اقتصاد اسلامی و مبانی قرآن کریم باشد.

کلمات کلیدی: اقتصاد مقاومتی، آیات، اسلام، روایات، ایران، قرآن کریم.

طبقه‌بندی JEL: N00, N70, Z12, A10, A11, A12, A13, A19

۱. دانشجوی کاردانی حسابداری مالی، دانشگاه علمی و کاربردی، لارستان hossein.jelodari@gmail.com

۲. کارشناس ارشد قرآن و حدیث abnajjari83@gmail.com

۳. گروه مالی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران (نویسنده مسئول) akbar.jelodari@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ایلام و دبیر آموزش و پرورش شهرستان لار y.jelodari@gmail.com

مقدمه

تحریم اقتصادی^۱ جزئی از مهارت‌های دیپلماتیک است که طی قرون متمادی اعمال شده است. تحریم اقتصادی علاوه بر اهداف معمول، به عنوان یک استراتژی قهرآمیز و جایگزین جنگ نیز لحاظ می‌شود (Lopes and Cortright, 1996).

در سال‌های گذشته، دولت‌های متمادی در آمریکا تلاش کرده‌اند که از نظر سیاسی، نظامی و اقتصادی ایران را منزوی و در چارچوب قوانین آن کشور، ایران را تحریم کنند. در زمان ریاست جمهوری کلینتون، کنگره آمریکا تحت تأثیر منافع سیاسی گروه‌های داخلی که با یک کشور خارجی مرتبط می‌شد، ایران را دشمن سال نامیدند و این کشور را متهم کردند که از تروریسم بین‌المللی حمایت و در مقابل روند صلح در خاورمیانه ایستادگی می‌کند و به دنبال دستیابی به سلاح‌های کشتار جمعی و بمپ هسته‌ای می‌باشد (علیخانی، ۱۳۷۸).

یک اقتصاد با ویژگی اقتصاد مقاومتی باید تلاش کند تا نقش تأثیرگذاری در اقتصاد جهانی ایفا کند به طوری که اعمال هرگونه تحریمی علیه کشور مذکور، امنیت اقتصاد جهانی را با مخاطره مواجه سازد. اقتصاد مقاومتی به مفهوم شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود در زیر بخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیاز دهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه عمومی مردم است. مبانی اقتصاد اسلامی نیز مبتنی بر تشکیل یک اقتصاد مقاومتی است. قاعده‌ی نفی سبیل هرگونه تسلط کفار بر مسلمین را در هر زمینه‌ای از جمله سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی جایز نمی‌شمارد (بناء رضوی، ۱۳۶۷: ۶۸). براساس نظر شهید صدر، اسلام دارای مکتب اقتصادی است و نیازی به تقلید از تفکرات انحرافی نیست (آقا نظری، ۱۳۸۵: ۱۰۵). بر این اساس مبنای اقتصاد مقاومتی برای کشور جمهوری اسلامی ایران باید مبتنی بر اقتصاد اسلامی باشد.

پیشینه تحقیق

بریگاگلیو و پیک سینینو (۲۰۱۱)، طی تحقیقی با عنوان رشد و انعطاف‌پذیری در شرق آسیا و تأثیر آن بر رکود جهانی سال ۲۰۰۹، از اصطلاحی به نام فنریت اقتصادی برای مقابله و ایستادن در برابر شوک‌های خارجی استفاده می‌کند. در این مقاله از شاخص رشد با انعطاف‌پذیری براساس سه مولفه انعطاف‌پذیری بازار، ثبات اقتصاد کلان و الگوهای رشد استفاده می‌کند و نشان می‌دهد که نمره‌ی این شاخص در منطقه شرق آسیا بالاتر از اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا است و به همین دلیل این منطقه نسبت به اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا تأثیر کمتری از رکود

1. Economic Sanctions

جهانی ۲۰۰۹-۲۰۰۸ گرفته است. این مطالعه نشان می‌دهد که با دو مولفه ثبات اقتصاد کلان و انعطاف‌پذیری بازار کشور قادر خواهد بود که در برابر شوک‌های خارجی بهتر بایستد. محمدی مقدم و همکاران (۱۳۹۲)، به بررسی ارتباط بین اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش دارای رابطه مثبت و معناداری با یکدیگرند.

بیان نظری

واژه‌ی اقتصاد در لغت به معنای اعتدال و میانه‌روی است. در قرآن آمده است: «و اقصیٰ مشیک: در راه رفتن اعتدال بورز.» (لقمان / ۱۹)؛ «وعلیٰ الله قصد السبیل... بر خداست که راه اعتدال را بنمایاند...» (نحل، ۹).

«فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد... پس بعضی از آن‌ها به خویشتن ستم کردند و بعضی از آن‌ها اعتدال ورزیدند...» (فاطر / ۳۲). وقتی از اقتصاد اسلامی سخن می‌گوییم، مقصود سیستم اقتصادی است که در این سیستم، روشی که اسلام در تنظیم حیات اقتصادی دارد، مجسم می‌گردد (شهیدصدر، اقتصاد ما، ج ۱: ۷).

مقاومت مصدر از باب مفاعله است و مصدر دیگر آن قوام است. واژه‌ی مقاومت اشاره دارد به جایگاه مال از دیدگاه اسلام. در فرهنگ اسلام، مال وسیله‌ای است که معیار ارزشمندی آن بستگی دارد به نوع استفاده‌ای که از آن می‌شود. خاصیت و کارایی مال، مقاومت بخشیدن به تلاش‌ها و حرکت‌های انسان و پیش بردن او به سوی مقاصد برتر و قدرت دادن به او برای اهداف عالی‌تر است. این چیزی است که قرآن مجید با صراحت به آن توجه فرموده است و مترجمان وحی هم آن را تفسیر و تشریح کرده‌اند که فرمود: «و لا تَوْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالِكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا: اموال خود را که خداوند قوام زندگی شما را به آن مقرر داشته، به سفیهان مدهید» (نساء، ۵).

بنابراین در صورتی که از مال برای قوام و برپایی جامعه و اصلاح مشکلات آن و ایجاد قدرت و حرکت و رشد استفاده شود، استفاده‌ی صحیح شده است، لیکن اگر استفاده از مال در جهت «ضد قوام و برپایی و قدرت و حرکت و رشد جامعه» باشد، آن گونه استفاده از مال، از نظر اسلام باطل و غلط است. در منابع اسلامی، با نگاه توحیدی به جهان که طبق آن همه چیز ملک خداوند شناخته می‌شود، مال از مظاهر فضل خدا بر خلق، عامل قیام مردم، عامل بقای اسلام و مسلمانان، وسیله‌ی قدرتمندی، وسیله‌ی خیر و برکات، زینت زندگی دنیا و... شمرده شده است. برخی از این آیات چنین‌اند: جایگاه مال در آیات قرآن مال خیر است: «آیه‌ی وصیت: «کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیرا الوصیه: بر هر یک از شما فرض و لازم است که اگر خیری باقی می‌گذارد

(یعنی مالی باقی می‌گذارد)، در هنگام مرگ وصیت کند» (بقره، ۱۸۰). «و انه لحب الخیر لشدید: انسان شدیداً خیر (مال) را دوست دارد.» (عادیات، ۸).

مال زینت زندگی است: «المال و البنون زینه الحیاه الدنیا: مال و فرزندان زینت زندگی دنیا هستند» (کهف، ۴۶). مال وسیله‌ی قدرت است: «و قال لهم نبیهم ان الله قد بعث لکم طالوت ملکاً قالو انی یکون له الملك علينا و نحن احق بالملك منه و لم یؤت سعه من المال قال ان الله اصطفاه علیکم و زاده بسطه فی العلم و الجسم و الله یؤتی ملکه من یشاء و الله واسع علیهم: وقتی طالوت از طرف خدا به سلطنت بر بنی اسرائیل منصوب شد، مردم گفتند او چگونه می‌تواند بر ما حاکم باشد. و حال آن‌که مال گسترده ندارد» (بقره، ۲۴۷). «و قال موسی ربنا انک ءاتیت فرعون و ملأه زینه و اموالا فی الحیاه الدنیا ربنا لیضلوا عن سبیلک ربنا اطمس علی اموالهم و اشدد علی قلوبهم فلا یؤمنوا حتی یروا العذاب الالیم: موسی گفت پروردگارا تو به فرعون و دارودسته‌ی وی زیبایی دنیا و اموال دادی. در نتیجه با این امکانات مردم را از راه تو منحرف و گمراه می‌سازد. خدایا نابود کن اموال آن‌ها را» (یونس، ۸۸). «ثم ردنا لکم الکره علیهم و امددناکم باموال و بنین و جعلناکم اکثر نفیرا: ای بنی اسرائیل در نوبت دوم پیروزی شما بر دشمنانتان، شما را به وسیله‌ی اموال و فرزندان کمک کردیم و شما را پرجمعیت‌تر نمودیم» (اسراء، ۶). «فقلت استغفروا ربکم انه کان غفارا: یرسل السماء علیکم مدرارا: و یمددکم باموال و بنین و یجعل لکم جنات و یجعل لکم انهارا: نوح پیامبر به مردم گفت: از پیشگاه پروردگارتان آمرزش بخواهید که او بسیار آمرزنده است. تا به این کار برایتان آسمان را می‌باراند و شما را به وسیله‌ی اموال و فرزندان مدد و یاری می‌رساند (نوح، ۱۰-۱۲). ال عامل قیام و برپایی جامعه است: به نظر می‌رسد برترین و عمیق‌ترین و رساترین تعبیر در رابطه با مال، تعبیر دیگری است که خداوند حکیم فرموده است: «و لا توتوا السفهاء اموالکم الّتی جعل الله لکم قیاما: اختیار امور مالی خودتان را که خداوند وسیله‌ی قیام و برپایی شما قرار داده است، به دست سفیهان قرار ندهید» (نساء، ۵). خطاب آیه‌ی فوق جمعی و همگانی است و به همه‌ی مسلمانان دستور می‌دهد که زمام امور مالی خودتان را به دست سفیهان و نابخردان (کسانی که سود و زیان شما را مراعات نمی‌کنند) ندهید، زیرا مال عامل قیام و برپایی شماست و وقتی به دست سفیهان افتاد، آن را نابود می‌کنند و شما را از پا می‌افکنند. برتری و عمق این تعبیر آن وقت هویدا می‌شود که همانند این تعبیر در رابطه با کعبه و مرکز عالم خاک که مورد توجه جهان اسلام است، آمده است که فرمود: «جعل الله الکعبه البیت الحرام قیاما للناس: خدای عزوجل کعبه و بیت‌الله الحرام را عامل برپا ماندن و استواری شما قرار داده است» (مائده، ۹۷). با دقت در این آیات، این حقیقت را درمی‌یابیم که اهمیت مال و ثروت از نظر اقتصادی، همتای اهمیت حج و توجه به خانه‌ی خدا از

نظر عبادی است و نیز پایبندی و مراعات امور مربوط به مال، مثل پایبندی و مراعات امور مربوط به حج خانه‌ی خداست.

اقتصاد مقاومتی

نقطه شروع اقتصاد مقاومتی، سیاستگذاری برای اصلاح الگوی مصرف است. مصرف، تولید را جهت می دهد و این دو در کنار هم جهت سرمایه‌گذاری را مشخص می‌کنند. جایگاه اقتصاد مقاومتی در قرآن مجید: اقتصاد اسلامی برخلاف اقتصاد غربی، بر قناعت و پرهیز از مصرف‌گرایی تأکید دارد. اقتصاد غربی نیازهای انسان را نامحدود و منابع و امکانات جهان را محدود می‌داند، درحالی‌که در اسلام منابع و امکانات نامحدود معرفی شده‌اند (وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا) (ابراهیم، ۳۴). اسلام مسئله‌ی اقتصاد را (براساس اصالت انسان) به‌عنوان جزئی از مجموعه‌ی قوانین خود که تنها می‌تواند قسمتی از نواحی حیات انسانی را تنظیم کند، مورد توجه قرار داده و حل مشکلات اقتصادی را در اصلاح مبانی عقیدتی و اخلاقی مردم می‌داند (اقتصاد در مکتب اسلام، امام موسی صدر، مقدمه و پاورقی: علی حجتی کرمانی، مقدمه: ۱۳): «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» (اعراف، ۹۶). اسلام اقتصاد را در جهت اهداف عالی‌هی بشر دانسته و بر این اساس، نگرش سوسیالیستی یا سرمایه‌داری را که اقتصاد را مبنا قرار می‌دهند، رد می‌کند. هدف اسلام این است که امت اسلامی، در همه‌ی ابعاد زندگی از بیگانگان مستقل باشد. در این میان، استقلال اقتصادی اهمیت خاص دارد و مطالعه‌ی تاریخ نشان می‌دهد که کشورهای استعمارگر نیز به‌طور عمده از همین طریق توانسته‌اند به مقاصد سیاسی- فرهنگی خود در کشورهای دیگر دست یابند. در قرآن کریم نیز آیاتی وجود دارد که مسلمانان را از این‌که به هر شکلی تحت سلطه‌ی بیگانگان قرار گیرند، نهی کرده است. از جمله آیه‌ی شریفه‌ی «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ سَبِيلًا: خداوند هرگز راهی برای کافران بر مؤمنان قرار نداده است» (نساء، ۱۴۱).

بر این اساس، اهم آیاتی که می‌توان به آن‌ها درباب اقتصاد مقاومتی استناد کرد، با ترتیب دادن مقدمات و مؤخرات، به قرار زیر است: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه...» (انفال، ۶۰) کلمه‌ی «قوه: نیرو و امکانات» عام است و فقط شامل نیروی نظامی نیست، بلکه نیروهای سیاسی و اقتصادی را نیز شامل می‌شود؛ چه آن‌که قدرت اقتصادی برتر یکی از دو طرف جنگ، در سرنوشت جنگ سرد یا گرم، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. چنان‌که امام صادق (ع) می‌فرماید: «سیاه کردن موی سر و صورت پیرمردان رزمنده‌ی مسلمان، از مصادیق قوه است: الخضاب بالسواد» (بحار، ج ۱۵۸: ۶۱). «انتم الاعلون ان كنتم مومنين: شما برترید اگر مؤمن باشید.» (آل عمران، ۱۳۸).

برتری بر دشمنان در همه‌ی عرصه‌ها، از جمله اقتصاد را می‌توان از این آیه برداشت کرد. «و لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا: خداوند برای کافران بر مؤمنان راه تسلطی قرار نداده‌است.» (نساء، ۱۴۱). یعنی خداوند راضی نیست که کافران بر مؤمنان سلطه‌ی سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی پیدا کنند. پس مؤمنان باید کاری کنند که کفار شرق و غرب بر آنان مسلط نشوند و هر تصمیم و قرارداد و عملی که موجب سلطه‌ی کفار و برتری آنان شود، نامشروع و حرام است. یکی از این سلطه‌ها، سلطه‌ی اقتصادی است. «کززع أخرج شطئه فأزره فاستغلظ فاستوى على سوقه يعجب الزراع ليغيظ بهم الكفار: همانند زراعتی که جوانه‌های خود را خارج ساخته، سپس به تقویت آن پرداخته تا محکم شده و برپای خود ایستاده و به‌قدری رشد و نمو کرده که کشاورزان را به شگفتی وامی‌دارد. این مثل برای آن است که کافران را به خشم آورد.» (فتح، ۹۲). مفاد آیه، قدرت یافتن مسلمانان و رسیدن آنان به تمدن و شکوه و عظمتی است که دشمنان اسلام تاب تحمل آن را ندارند، مانند اقتدار سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی. در تفاسیر توضیح بیشتری آمده است. «و لو أنهم أقاموا التوراة و الإنجيل و ما أنزل اليهم من ربهم لاكلوا من فوقهم و من تحت أرجلهم: و اگر آنان تورات و انجیل و آنچه از سوی پروردگارشان برآنان نازل شده (قرآن) را برپا دارند، از آسمان و زمین روزی خواهند خورد.» (مائده، ۶۶). یعنی از برکات آسمانی و برکات زمینی هر دو برخوردار خواهند شد. آیا چنین امت‌های مؤمنی هرگز با کمبود منابع اقتصادی مواجه خواهند شد؟ خیر. آیا اقتصاد مقاومتی جز این است؟ آیات دیگری هستند که مؤمنان را از دوستی و تکیه کردن و وابستگی به کفار، یهود و نصاری نهي می‌کنند. از این آیات نیز می‌توان در تأیید اقتصاد مقاومتی بهره گرفت؛ چه آن‌که وابستگی اقتصادی به دشمن، وابستگی سیاسی و غیره را نیز در پی دارد و اگر مؤمنان با آن‌ها دوستی نکنند و از اصول و خط‌قرمزهای خود دست برندارند، آنان که قدرت برتر اقتصادی و سیاسی جهان نیز هستند، مؤمنان را با تحریم‌ها و حرب‌های دیگر از پا در خواهند آورد. چنان‌که امروزه این موضوع را لمس می‌کنیم. برخی از این آیات به قرار زیرند: سوره‌ی نساء: ۱۴۴، سوره‌ی مائده: ۵۱ و ۵۷ و سوره‌ی ممتحنه: ۱. از سوی دیگر، از دیدگاه قرآن کریم، سعی و تلاش موتور محرکه‌ی انسان‌هاست، لکن هر انسانی متناسب با میزان سعی و تلاش خود بهره می‌برد:

۱. «و آن لیس للانسان الا ما سعی: برای آدمی آنچه خود انجام داده است، چیز دیگری نخواهد بود.» به عبارت دیگر، در دنیا و آخرت، انسان مهمان سفره‌ی خویش است. از جای دیگر بی‌حساب برای او نخواهد رسید. البته این امر هم در بُعد مادی و اقتصاد صدق می‌کند، هم در بُعد معنوی. در قرآن صدها کلمه و ده‌ها آیه در زمینه‌ی کار و تلاش که اشاره به اقتصاد مقاومتی دارد، آمده است، کلماتی همچون «جهد»، «جهاد»، «سعی» و «تلاش» که همواره انسان را به سوی جهاد

اقتصادی سوق می‌دهد، از جمله آیه‌ی فوق که متضمن کلمه‌ی سعی است و سعی به نهایت تلاش در اقتصاد و معنویات اشاره دارد.

۲. در سوره‌ی هود، آیه‌ی «هو انشاکم من الارض و استعمرکم فیها: خداوند شما را از زمین ایجاد کرد و اراده نمود که توسط انسان‌ها زمین آباد گردد.» قطعاً یکی از مصداق‌های بارز اقتصاد مقاومتی در حوزه‌ی زمین و کشاورزی است که مورد تأکید مقام معظم رهبری است.

۳. «و الذین جاهدوا فینا لنهیدنهم سبلنا: آن‌هایی که در راه ما تلاش کنند، آن‌ها را به راه خویش هدایت کنیم.» قطعاً مجاهده اعم از مادی و معنوی است. همچنین در قرآن کریم سفارش شده است: بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند اسراف‌کاران را دوست ندارد و در آیات ذیل نیز به مضمون اقتصاد مقاومتی اشاره شده است: سوره‌ی ذاریات: ۵۶ سوره‌ی بقره: ۳۰، ۳۸، ۱۰۲، ۲۵۵ سوره‌ی آل عمران: ۱۹، ۷۹، ۱۳۵ سوره‌ی شوری: ۱۳ سوره‌ی نحل: ۸۹ سوره‌ی نساء: ۵ سوره‌ی مائده: ۷۶ سوره‌ی مجادله: ۱۰ سوره‌ی واقعه: ۶۳، ۶۴

اهداف نظام اقتصاد اسلامی

مکتب اقتصادی اسلام، درصدد تأمین اهداف فراوانی است که برخی از آن‌ها اخلاقی و برخی دیگر اجتماعی است.

۱. حاکمیت سیاسی اسلام (مصباحی و کریمی، ۱۳۷۷: ۶۰). در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است «الاسلام یعلو و لا یعلی علیه: اسلام برتر است و چیزی بر آن برتری ندارد» (تذکره الفقهاء، ج ۱، ص ۴۴۶). همچنین قرآن کریم می‌فرماید: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم ... برای مقابله با دشمنان تا آن‌جا که می‌توانید نیرو و اسب‌های بسته و آماده فراهم کنید تا به این وسیله دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید» (انفال/۶۰).

۲. تحکیم ارزش‌های اسلامی یا معنوی و اخلاقی (مصباحی و کریمی، ۱۳۷۷: ۶۱): قرآن می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تکنون تجاره عن تراض منکم ... ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموالتان را در میان خود به باطل نخورید مگر این‌که داد و ستدی از روی رضایت شما باشد» (نساء/۲۹).

۳. برپایی عدالت اجتماعی: عدالت در همه‌ی ابعاد اجتماعی آن مورد نظر اسلام است (مصباحی و کریمی، ۱۳۷۷: ۶۱). عدالت اجتماعی در بعد اقتصادی از نظر اسلام با تأمین زندگی متوسط اجتماعی برای فقرا و جلوگیری از انباشته شدن بیش از حد ثروت در دست اغنیا تحقق می‌یابد.

۴. استقلال اقتصادی (عدم وابستگی): (همان منبع: ۶۲): معنای استقلال غیر خودکفایی است. خودکفایی به این است که یک جامعه همه نیازهای خود را تأمین کند و نیازی به وارد کردن کالا از

خارج نداشته باشد. اما استقلال اعم از این است یک جامعه مستقل اقتصادی ممکن است احتیاج به وارد کردن برخی کالاها داشته باشد، اما تامین این نیاز تکیه بر سایر جوامع ندارد، ناگزیر به باج دادن و سر فرود آوردن نیست، بلکه در روابطی سالم، برخی از محصولات خود را می‌دهند و تولیدات دیگران را می‌ستانند. اما خودکفایی بیش از این است یک جامعه خودکفا می‌تواند همه نیازهای خود را هر چند بار هزینه بیشتر تامین کند، گرچه ترجیح می‌دهد برای بهتر استفاده کردن از امکانات خود و صرفه‌جویی کردن، برخی کالاها را از بیرون وارد کند. استقلال در آیات قرآن: از اطلاق برخی از آیات و لازمه برخی دیگر، لزوم استقلال اقتصادی فهمیده می‌شود که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود. «و لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا. خداوند هرگز برای کافران بر مومنین راه تسلطی قرار نداده است» (نساء/۱۴۱).

غالب فقهای بزرگ اسلام، برای نفی هرگونه سلطه کافران بر مسلمانان به این آیه استناد کرده و مفاد آن را حکم دانسته‌اند نه اخبار. یعنی، مسلمانان می‌باید کاری کنند که کفار بر آنان مسلط نشوند و هر عملی که منتهی به سلطه کفار شود نامشروع است. از جمله راه‌های سلطه کفار بر مومنین سلطه اقتصادی است. متأسفانه در این روزگار، سلطه اقتصادی بیگانگان بر مسلمانان تحقق یافته است و این واقعیت تلخ به دلیل عمل نکردن مسلمانان به مقتضای ایمان است. مطابق مستفاد از این آیه مومنان وظیفه دارند تلاش کنند و خود را از وابستگی‌ها - از جمله وابستگی اقتصادی رهایی دهند. «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه. برای مقابله با آنان کفار و مشرکان آن‌چه می‌توانید نیرو آماده کنید» (انفال/۶۰). سیاق آیه نشان می‌دهد که درباره جنگ است و طبعاً مهم‌ترین نیرو برای مقابله با دشمن نیروی نظامی است. اما کلمه «من قوه» هر نیرویی را شامل می‌شود. نیروی اقتصادی برای رویارویی با دشمن از اهمیت برخوردار است. به خصوص در جنگ‌های امروز که قدرت اقتصادی یکی از دو طرف جنگ در سرنوشت آن نقش به‌سزایی دارد. روایتی در تفسیر این آیه آمده است که با استفاده از آن‌ها شمول آیه را نسبت به توان اقتصادی بهتر می‌توان فهمید. از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرموده سیاه کردن موی صورت (برای پیرمردان) از مصادیق «قوه» در آیه است. «منه الخضاب بالسواد» (مجلسی، بحار الانوار ج ۶۱، ص ۱۵۸ - من لا يحضره الفقيه ج ۱، ص ۱۲۳ - وسایل الشیعه ج ۲: ۸۹).

در روایت دیگری از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود: گروهی بر امام حسین (علیه السلام) وارد شدند و دیدند که آن حضرت به رنگ سیاه خضاب کرده است. علت آن را پرسیدند، فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در یکی از جنگ‌ها به مسلمان دستور داد با رنگ سیاه خضاب کنند تا به این وسیله بر مشرکان قوت بگیرند و قویتر بنمایند. (همان منبع).

۵. خودکفایی و اقتدار اقتصادی (همان منبع): قرآن مجید درباره مومنان به پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «کز عاخر شطئه فأزروه فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع لیفظ بهم الکفار. مانند دانه‌ای است که شاخ و بال بیرون آورده و (این شاخه‌ها) او را تقویت کرده و در نتیجه آن گیاه درشت شده، تا آن‌که برساقه استوار گردیده، بدان گونه که کشاورز را به شگفتی وا داشته است (خدا آنان را قوی کرده)، تا به وسیله آنان کافران را به خشم آورد» (فتح/۲۹).

۶. توسعه و رشد (میر معزی، ۱۳۹۱: ۵۳): یکی از اهداف اقتصاد اسلامی، ایجاد توسعه و رشد است. این هدف را در راهنمایی‌های اسلام و عمل رهبران بزرگ آن مشاهده می‌کنیم. که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

الف) اسلام بر فراگیری معلومات و افزایش اطلاعات مسلمین سفارش اکید دارد، تا آن‌جا که از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است: «اطلبوا العلم من المهد الی اللحد». به این معنی که برای اندوختن دانش محدودیت زمانی نباید شناخت و نیز آمده است: «اطلبوا العلم ولو بالصین» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۱: ۱۷۷). بدین معنی که دوری راه و رنج سفر برای کسب دانش باید ناچیز شمرده شود هم چنین آمده است: «اطلبوا العلم و لو بخوض اللجج و شق المهج» (مجلسی، بحار الانوار، چاپ بیروت، ج ۷۵: ۲۷۷). که مفاد آن این است که هر چه طلب دانش، دشواری به همراه داشته باشد، گرچه در حد فرو رفتن در گرداب‌ها و ریختن خون قلب‌ها، این سختی‌ها را باید برخویش هموار کرد و هیچ مشکلی نباید مانع افزایش دانش مسلمانان شود.

ب) تغییر وضعیت اقتصادی جزیره العرب از بازرگانی صرف و واسطه داد و ستد کالاها بودن به افزایش کشاورزی تا آن‌جا که مدینه مرکز مهم تولید کشاورزی شد. اسلام، عرب جاهلی را از تنبلی و تن‌پروری و آماده خوری بیرون آورد و به کار و کوشش و تلاش واداشت تا آن‌جا که از امیرالمومنین علیه السلام نقل شده است که فرمود: «من وجد ماء و ترابا ثم افتقر فابعده الله» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۰: ۶۵). هر که آب و خاکی بیابد و باز هم فقیر باشد، خدا او را از رحمت خود دور کند. یعنی هر که آب و خاک در اختیار داشته باشد نباید فقیر بماند. هم‌چنین هنگامی که کسی از امام صادق علیه السلام تقاضا کرد که دعا کند رزق و روزی او به راحتی برسد: «لا ادعو لک، اطلب کما امرک الله عزوجل برایت دعا نمی‌کنم. آن‌گونه که خدا به تو امر فرموده است روزیت را طلب کن». یعنی با به زحمت انداختن خود روزی بخواه (کلینی، اصول کافی ج ۵: ۷۸).

ج) اسلام بر آباد کردن زمین‌ها و شهرها و تعطیل نگذاشتن اراضی تاکید فراوان دارد که از عوامل مهم رشد تولید می‌باشد. قرآن می‌فرماید: «هو أنشاکم من الارض و استعمرکم فیها». خدا شما را از زمین ایجاد کرد و به آبادانی در آن گماشت» هم چنین در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و

آله نقل شده است که فرموده: من کان له ارض فیزرعها و الا فلیؤدها اياه و لا یؤاجرها اياه، هر که زمینی دارد آن را به کارد و گرنه به برادرش بدهد و از او اجاره نگیرد» و این روایت بیانگر یکی از سیاست‌های اقتصادی پیامبر صلی الله علیه و آله است. در عهدنامه امیرالمومنین علیه السلام به مالک اشتر یکی از وظایف استاندار را عمران و آبادی شهرهای منطقه ماموریت وی قرار می‌دهد و می‌فرماید: «جبايه خراج‌ها، و جهاد عدوها و استصلاح اهل‌ها و عماره بلادها، وظایف استاندار عبارت است از: جمع‌آوری مالیات آن منطقه و مبارزه با دشمن آن و به صلاح آوردن اهل آن و آباد کردن شهرهای آن» (مجلسی، بحار الانوار ج ۳۳: ۵۹۹). و نیز به او می‌فرماید: «و لیکن نظرک فی عماره الارض ابلغ من نظرک فی استجلاب الخراج. باید نظرت درباره آباد کردن زمین رساتر از نگاهت درباره گرفتن مالیات باشد (مجلسی، بحار الانوار ج ۳۳: ۶۰۶)».

۷. رفاه عمومی: رفاه در ضمن توسعه و رشد حاصل می‌شود، یعنی اگر جامعه‌ای توسعه و رشد لازم را فراهم کرده باشد، به دنبال آن رفاه نیز به وجود می‌آید. از مطالعه آیات و روایات مربوط به بحث بسیار روشن به دست می‌آید که نظام اقتصادی اسلام تنها درصدد رفع نیازهای ضروری بشر نیست و با تامین آن‌ها کار خداوند را تمام شده نمی‌داند، بلکه در صدد تامین رفاه بشر است. خداوند نعمت‌های بی‌شماری را در اختیار انسان قرار داده که از آن‌ها بهره‌گیرد. «قل من حرم زینه الله التي أخرج لعباده و الطیبات من الرزق. بگو چه کسی زینت خداوند را که برای بندگانش (از زمین) بیرون آورده و روزی‌های پاک را حرام کرده است؟» (اعراف/۳۲) و امیرالمومنین علیه السلام نیز در وصف متقین می‌فرماید: «همانا متقین بهره‌دنیای نقد و آخرت آینده را بردند، با اهل دنیا در دنیایشان شریک شدند، ولی اهل دنیا در آخرت آنان شریک نشدند. در دنیا به بهترین نوع مسکن گرفتند و به بهترین وجه خوردند. از دنیا به آن گونه که مترفین بهره‌مند می‌شوند، استفاده کردند و از آن چیزی را که جابران متکبر بر می‌داشتند، بر گرفته‌اند. سپس از آن با توشه کافی و تجارب سودمند بیرون رفتند. هم چنین در روایتی از معصوم علیه السلام نقل شده است که فرمود: «نعم المال الصالح للعبد الصالح. چه نیکوست مال شایسته برای بنده شایسته» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۲: ۷۰). اهداف مذکور همه در عرض هم نیستند بلکه برخی از آن‌ها با حفظ برخی دیگر هدف قرار می‌گیرند، مثلا سه هدف آخر به این شرط مطلوب‌اند که لطمه‌ای به چهار هدف اول نزنند. دو هدف اول، به نظر می‌رسد که اقتصادی نیستند، ولی جزء اهداف اقتصادی اسلامی گنجانده شده‌اند، زیرا، در احکام اسلام، این اهداف جدا از یکدیگر مطرح نشده‌اند و جدا کردن آن‌ها جزء اهداف وظایف سازمان‌های اقتصادی نیستند و از وظایف سایر سازمان‌های اجتماعی سیاسی اسلام می‌باشند، در صورتی که این‌گونه نیست، مثلا، درباره زکات، در عین این که هدف از آن توازن اقتصادی و تعدیل در خلال رفتارهای اقتصادی در نظر گرفته شده‌اند. موارد ذکر شده، به جز این که خود، اهداف

مکتب اقتصادی اسلام را شکل می‌دهند، هر یک از آن‌ها در بسیاری از موارد، به عنوان محدودیت برای اهداف دیگر و یا ابزاری برای رسیدن به اهدافی مثل رفاه عمومی است و گاهی تحقق آن ارزش‌ها در جامعه، ابزاری برای رسیدن به سایر اهداف است. نکته دیگری که باید به آن توجه داشت، این است که در این مبحث، نظر به مکتب اقتصادی اسلام است. و از دیگری ویژگی‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

نظام بانکی در جامعه اسوه اسلامی

۱. نظام بانکی می‌بایست برطبق موازین شرعی و اسلامی باشد.
۲. داشتن فرمول‌های مختلف در فعالیت نظام بانکی اسلامی در جهت کمک به دولت، مردم و بالخصوص مردم محروم و مستضعف.
۳. ایجاد مؤسسات شخصی یا گروهی (به صورت قرض‌الحسنه اسلامی).
۴. توجه داشتن به مقوله ربا و اشکال مختلف آن در اسلام.

نظام مالیاتی در جامعه اسوه اسلامی می‌تواند:

- الف) مردم را نسبت به مالیات و ثمرات خوب آن آگاه نماید.
 - ب) نسبت دریافت مالیات برای اقشار مختلف با توجه به وضعیت امرار معاش چه در سرمایه‌های ملی، سرمایه‌های پنهان و سرمایه‌های جاری را مشخص گرداند.
 - ج) ثمرات دریافت مالیات را به سرعت برای مردم قابل دسترس نماید.
- اقسام مختلف بیمه‌های اجتماعی، با رعایت عدالت اجتماعی به معنای واقعی می‌تواند نقش بسزایی در اقتصاد پویا در جامعه اسوه داشته باشد.

اقداماتی جهت شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی:

۱. مبارزه با فقر
 ۲. آزاد نگه داشتن بخشی از وقت هر انسان
 ۳. اعتدال در مصرف
 ۴. حفظ آزادی انسان در رابطه با عامل اقتصاد
 ۵. تأکید بر استقلال اقتصادی
 ۶. تأکید به تکامل فنی و صنعتی
 ۷. برقراری عدل اقتصادی
- در ادامه به شرح هرکدام از موارد می‌پردازیم:
- مبارزه با فقر و تأمین نیازهای هر فرد در پرتو کار خلاق او و ارزش افزوده‌ای است که او در جامعه تولید می‌کند.

- آزاد نگه داشتن بخشی از وقت هر انسان، برای این که فرصتی مناسب برای خودسازی و رشد انسانی و تعالی معنوی داشته باشد، به تعبیر دیگر در نظام اقتصادی جامعه اسوه تلاش برای نیازمندی‌های اقتصادی، نباید همه وقت ملت را بگیرد بلکه مقداری از آن وقت باید برای خودسازی انسان و رشد معنوی آزاد باشد.
 - اعتدال در مصرف، مبارزه با اسراف و نفی هر نوع اقتصاد تخریبی نسبت به امکاناتی که خداوند در جامعه برای زندگی انسان‌ها در اختیار همه قرار داده است.
 - حفظ آزادی انسان در رابطه با عامل اقتصاد، در برابر کسانی که انسان را یک حیوان اقتصادی معرفی می‌کنند و بدین ترتیب او خود به خود برده اقتصاد سرمایه‌داری و خصوصی و یا برده اقتصاد دولتی یا به تعبیر صحیح‌تر، برده سرمایه‌داری خصوصی و سرمایه‌داری دولتی می‌شود، باید آزادی انسان در رابطه با عامل اقتصاد حفظ شود.
 - تأکید بر استقلال اقتصادی جامعه اسوه اسلامی و این که برآستی از نظر اقتصادی به روی پا خود بایستد؛ خود تولید کند و متناسب با نیازهای خود مصرف کند. به دیگران وابسته نباشد که وابستگی اقتصادی امروزه زیربنا و ریشه وابستگی‌های دیگر شده است و خود به خود با استقلال جامعه سازگار نیست.
 - تأکید به تکامل فنی و صنعتی، زیرا پیشرفت‌های صنعتی از جلوه‌های رشد انسان است و هیچ‌گاه نباید مورد غفلت قرار گیرد. بنابراین در برنامه‌ریزی اقتصادی جامعه اسوه اسلامی باید به آن تأکید شود.
 - برقراری عدل اقتصادی نسبت به بی‌عدالتی‌هایی که در گذشته صورت گرفته است.
 - این هفت بعد، اساس اقتصاد است و اصل ۴۳ قانون اساسی در حقیقت نسبت به بسیاری از این افراد توجه تام دارد.
- در حل برخی از مشکلات امروزه در جامعه اسوه اسلامی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:
- ✓ مبارزه با بیکاری
 - ✓ اشتغال کامل
 - ✓ افزایش مهارت و ابتکار
- با توجه به فعالیت‌های انجام شده در خصوص توان بسیج در حل بسیاری از مشکلات جامعه اسوه اسلامی به اطلاع می‌رساند که در بحث اقتصاد، مقوله کار و اشتغال به عنوان محور فعالیت قرار دارد و اعضاء گروه تحقیقات در این بخش درصدد طرحی جامع برای فعالیت بسیج نسبت به رفع این معضل می‌باشد.

مبانی قرآنی اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی اصطلاحی است که رهبر معظم انقلاب در برابر جنگ اقتصادی دشمنان مطرح کرده و خود به بیان بسیاری از مبانی و راهکارهای آن اشاره نموده است. در مطلب حاضر مبانی و اصول و قواعد اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن و به عبارتی نگرش اسلام به چنین اقتصادی تبیین شده است. نگاه قرآن به اقتصاد اقتصاد از نظر آموزه‌های قرآنی قوام جامعه است؛ به این معنا که جامعه بشری با اقتصاد، برپا می‌ایستد؛ زیرا آن چه که مردمان را حتی در نهاد کوچکی چون خانواده دور هم گرد می‌آورد پاسخ‌گویی به نیازهای آرامشی و آسایشی یعنی روحی و جسمی بشر است؛ چرا که انسان سعادت را در این دو اصل جست‌وجو و معنا می‌کند. خداوند درباره نقش اقتصاد در جامعه بشری می‌فرماید: و لا تتوا السفهاء اموالکم الّتی جعل الله لکم قیاما؛ اموال خود را که خداوند آن را وسیله قوام زندگی شما قرار داده به سفیهان و بی‌خردان مدهید. (نساء، آیه ۵) در این آیه خداوند اموال یعنی امر اقتصادی را به عنوان عامل قیام جامعه دانست است. پس نقشی که اقتصاد در جامعه ایفا می‌کند همانند ستون میانی خیمه است که خیمه را برپا نگه می‌دارد و به آن معنا و مفهوم می‌بخشد؛ اگر اقتصاد جامعه از میان برود یا سست و ضعیف شود به همان میزان جامعه آسیب می‌بیند. از این آیه و آیات دیگر قرآنی می‌توان اهمیت اقتصاد را در زندگی بشر و نیز برپایی جامعه به دست آورد. البته خداوند در آیاتی چون ۸۵ سوره اعراف و ۸۴ تا ۸۶ سوره هود تامین سعادت واقعی انسان را در سایه یکتاپرستی، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی دانسته و در آیات ۳ و ۴۱ و ۴۳ و ۸۳ و ۱۷۷ و ۲۷۷ سوره بقره و ۳۹ سوره نساء و ۲ و ۳ سوره انفال و آیات دیگر، امور اقتصادی و معیشتی مردم را دارای جایگاهی مهم در حد مسائل اعتقادی و عبادی قرار داده است. از نظر قرآن اقتصاد تنها در حوزه امور مادی انسان و جامعه نقش ندارد، بلکه نقشی فراتر از آن می‌توان برای اقتصاد تعریف کرد. از همین رو خداوند بر نقش بهره‌مندی‌های اقتصادی در امور معنوی و معنویت تاکید می‌کند. (توبه، آیه ۷۵؛ صف، آیات ۱۰ تا ۱۲). ماهیت اقتصاد مقاومتی اصطلاح اقتصاد مقاومتی در برابر وضعیت جنگی تعریف شده است؛ یعنی زمانی که دشمنان از همه حربه‌ها برای به زانو در آوردن جامعه اسلامی بهره می‌گیرند و با تحریم اقتصادی و مانند آن می‌کوشند تا جامعه را تضعیف کرده و آن را شکست دهند. در حقیقت اقتصاد مقاومتی به اقتصادی گفته می‌شود که برای شرایط سخت جنگی و هجوم دشمنان به جامعه اسلامی سامان می‌یابد؛ اما گر به دقت در مسئله اقتصادی و نقش کلیدی آن در جامعه توجه شود، روشن می‌شود که جامعه شرایط اقتصاد مقاومتی را در برنامه داشته باشد؛ زیرا همان طوری که قوام جامعه به اقتصاد است، اقتصادی می‌تواند پایدار و شکوفا و پویا باشد که از عنصر اقتصاد مقاومتی برخوردار باشد و تحت‌تأثیر شرایط سخت طبیعی و یا غیرطبیعی چون جنگ و تحریم و مانند آن‌ها بتواند برقرار باشد

و نقش قوام‌بخشی خود را ایفا کند. به بیانی دیگر، براساس آموزه‌های قرآنی، اقتصاد جامعه باید بر عنصر اقتصاد مقاومتی شکل گیرد تا هم از نظر درونی قوام‌بخش باشد و هم از نظر بیرونی بتواند در برابر فشارهای گوناگونی چون خشکسالی، زلزله، جنگ و تحریم مقاومت داشته باشد. آیات قرآن از انسان‌ها می‌خواهد تا مسئولیت خویش را به عنوان خلیفه الهی در زمین با آبادانی زمین که همان فعالیت‌های اقتصادی است (هود، آیه ۶۱) به درستی انجام دهند؛ زیرا با این روش است که انسان می‌تواند به کمال خویش دست یابد و به عنوان انسان کامل به بهشت برین درآید و همان‌طوری که ایمان به عنوان عمل صالح در آموزه‌های قرآنی عامل ورود به بهشت معرفی شده، اعمال اقتصادی چون انفاق، احسان مالی، اکرام مالی، اطعام، صدقه، قرض‌الحسنه و مانند آن‌ها به عنوان عمل صالح عامل اصلی ورود به بهشت دانسته شده است؛ در حقیقت دو بال پرواز بشر، عمل صالح ایمانی و عمل صالح در قالب عبادی و اقتصادی است که انسان را به سعادت ابدی می‌رساند (فاطر، آیه ۱۰). ضرورت اقتصاد مقاومتی براساس آیات قرآنی داشتن اقتصاد مقاومتی همانند اقتصاد قوام‌بخش، ضروری و لازم جامعه اسلامی است. جامعه اسلامی نه تنها باید دارای اقتصادی سالم و شکوفا و قوام‌بخش باشد، بلکه باید دارای اقتصاد مقاومتی باشد که آن را از دشمنان حفظ کرده و اجازه ندهد تا جامعه در برابر دشمنان خوار شود. قرآن بر ضرورت اقتصاد مقاومتی به اشکال گوناگون تاکید کرده است. از جمله مهم‌ترین آیاتی که می‌تواند این وجوب و ضرورت را بیان کند، آیه ۲۸ سوره توبه است. خداوند در این آیه نه تنها نیازمندی اقتصادی جامعه اسلامی را عامل وابستگی جامعه و ذلت و خواری آن می‌داند بلکه قطع وابستگی اقتصادی به بیگانگان را مورد تشویق قرار داده و نسبت به کسانی که نگران اختلال نظام اقتصادی خود پس از قطع رابطه با مشرکان و دشمنان هستند، یادآور می‌شود که چنین امری نه تنها اختلالی بوجود نمی‌آورد بلکه باعث رونق اقتصادی و شکوفایی آن شده و رشد و پیشرفت اقتصاد ملی را سبب خواهد شد. خداوند می‌فرماید: یا ایها الذین آمنوا انما المشرکون نجس فلا یقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا و ان خفتهم عیله فسوف یغنیکم الله من فضله ان شاء ان الله علیم حکیم؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، حقیقت این است که مشرکان ناپاکند، پس نباید از سال آینده به مسجدالحرام نزدیک شوند، و اگر در این قطع رابطه از فقر بیمناکید، به زودی خدا اگر بخواهد شما را با فضل خویش بی‌نیاز می‌گرداند، که خدا، دانای حکیم است. وقتی به این آیه نگاه می‌شود نگرانی برخی از دولت‌مردان امروز معنای جالبی می‌یابد. در حقیقت برخی از دولت‌مردان امروز نگران آن هستند که عدم آمد و شد غربی‌ها که دشمنان قسم‌خورده کشور هستند، می‌تواند موجب فقر اقتصادی جامعه اسلامی شده و مردم از نظر اقتصادی با مشکل مواجه شوند. در حالی که آیه می‌فرماید پیش از آن که دشمنان شما تهدید به تحریم کنند یا شما را تحریم نمایند شما پیشگام شوید و آنان را تحریم کنید تا با خودتکایی و

توکل به خداوند از فضل الهی بهره‌مند شوید. بی‌گمان خداوند به همه ریز و درشت زندگی شما عالم است و حکیمانه و خردمندانه حکم می‌کند و به شما دستور می‌دهد و این‌گونه، هدف‌های متعالی شما که همان غنای اقتصادی و استقلال است فراهم می‌آید. اصول اثباتی اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد مقاومتی که بتواند دو کارکرد قوام بخشی برای جامعه و مقاومت در برابر شرایط سخت طبیعی و غیرطبیعی چون جنگ و تحریم‌های اقتصادی داشته باشد، باید اصولی را مراعات کرد که شامل اصول اثباتی و اصول منفی است. مراد از اصول اثباتی اصولی است که به ما می‌آموزد چگونه عمل کنیم تا به اقتصاد قوامی و مقاومت دست یابیم؛ اصول منفی یعنی اصولی که باید در حوزه آسیب‌شناسی به آن توجه داشت و اجازه نداد تا در جامعه و اقتصاد رخنه کند. البته اصول اقتصادی که باید به آن‌ها توجه داشت تنها در یک مرتبه از عمل اقتصادی نیست، بلکه همه ابعاد و مراتب و مراحل اقتصادی را در برمی‌گیرد؛ به این معنا که از پیش از تولید تا پس از مصرف را شامل می‌شود. پس اگر عمل اقتصادی شامل تولید و توزیع و مصرف باشد، نه تنها به بخش تولید که عمل صرف اقتصادی است بنده نمی‌شود بلکه فراتر از تولید به مسایل پیش از تولید یعنی منابع و ثروت و پس از مصرف یعنی مسایل پسمانده‌ها نیز توجه می‌شود. مهم‌ترین اصولی که باید در حوزه اثباتی به آن‌ها اشاره کرد اصول زیر است:

۱. توزیع عادلانه ثروت: یکی از مهم‌ترین اصول اقتصاد مقاومتی، توزیع عادلانه ثروت جامعه است. هر جامعه‌ای دارای ثروت‌های خدادادی از زمین، آب، خاک، جنگل، گیاهان، جانوران، معادن و کانی‌ها و مانند آن‌هاست که بشر در تولید آن‌ها نقشی نداشته است. این‌ها ثروت‌های خدادادی و نعمت‌های الهی است که همگان در آن سهیمند و هیچ تفاوتی میان کسی با کسی نیست. از همین رو در حوزه انفال، همگان از حقوق برابر برخوردار هستند و کسی نمی‌تواند آن را به نفع خود یا گروه و جناح و حزبی مصادره کند. خداوند در آیات قرآن یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های رهبران جامعه را توزیع عادلانه ثروت‌های خدادادی معرفی کرده است. (انفال، آیه ۱؛ حشر، آیه ۷) البته انفال می‌تواند شامل بخشی دیگر از ثروت‌ها مانند ثروت و اموال تولید انسانی نیز باشد که به هر طریقی در اختیار جامعه قرار گرفته است. در این گونه اموال همگان برابرند و هیچ کس حق اولویتی ندارد. بنابراین، بر دولت و رهبران جامعه است تا منابع ملی چون نفت و گاز و یا ثروت به دست آمده از آن‌ها را به طور مساوی در اختیار جامعه قرار دهند. در این صورت است که اقتصادی مقاومتی می‌تواند شکل گیرد، زیرا همه جامعه در عمل اقتصادی مشارکت فعال خواهند داشت.
۲. کار اقتصادی و ارزش‌افزوده: البته ثروت به تنهایی نمی‌تواند تولید ثروت کند مگر آن‌که عمل اقتصادی در کنار آن باشد. از همین رو در آموزه‌های قرآنی بر عنصر کار تأکید شده است. از نظر قرآن اصولاً انسان یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌ها و تکالیفی که به عنوان انسان برعهده دارد، کار کردن

است. آیات بسیاری بر نقش کلیدی کار در تولید ثروت و کسب نعمت و افزایش قدرت اقتصادی بشر تاکید دارد. خداوند در آیات قرآنی بیان می‌کند که هر آن‌چه که نیاز بشر برای فعالیت اقتصادی است در اختیار بشر قرار داده شده است. این انسان است که باید با کار و فعالیت اقتصادی آن منابع را برای بهره‌گیری بهتر و آسان‌تر تغییر دهد (هود، آیه ۶۱؛ نحل، آیه ۱۴؛ اسراء، آیات ۱۲ و ۶۶؛ قصص، آیه ۷۳؛ روم آیه ۴۶؛ جاثیه، آیه ۱۲؛ جمعه، آیه ۱۰؛ ملک، آیه ۱۵). بنابراین، آن‌چه در اقتصاد مقاومتی به عنوان یک اصل باید مورد توجه قرار گیرد، کار و عمل اقتصادی است تا آن ثروت و منابع خدادادی به یک کالا تبدیل شود که ارزش افزوده آن بیشتر از پیش باشد. بنابراین، خام‌فروشی نفت یا معادن و کانی‌های دیگر، نمی‌تواند یک عمل اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی باشد، بلکه باید با تغییراتی که بشر در آن انجام می‌دهد و با کار و عمل اقتصادی، آن را تبدیل به کالایی بهتر و گران‌تر کند و این‌گونه بر ثروت جامعه بیفزاید.

۳. عدالت خدماتی در توزیع: پس از آن‌که ثروت خدادادی با کار اقتصادی به کالایی با ارزش افزوده تبدیل شد، باید در توزیع و در مرحله خدمات نیز عدالت رعایت شود. بر همین اساس اموری چون مراعات در توزین بسیار مورد تاکید قرار می‌گیرد؛ زیرا مراعات وزن و پیمانه در هنگام خرید و فروش که یک عمل خدماتی در حوزه اقتصاد است می‌تواند عدالت را تأمین کند و جلوی ظلم و ستم را بگیرد (انعام، آیه ۱۵۲؛ رحمان، آیه ۹؛ حدید، آیه ۲۵). از نظر آموزه‌های قرآنی اگر عدالت توزیعی در هنگام خدمات مراعات نشود، اقتصاد از درون دچار فروپاشی می‌شود و جامعه در نهایت دچار رکود اقتصادی و تورم و مانند آن می‌شود و زمینه رشد و شکوفایی آن سلب شده و دیگر نمی‌تواند اقتصاد قوام‌بخشی داشته باشد چه رسد که بتواند در برابر مشکلاتی چون جنگ و تحریم‌های اقتصادی مقاومت کند و جلوه‌های اقتصادی دشمن را بگسرد.

۴. گردش آزاد ثروت: از دیگر اصول اقتصاد قوام بخش و مقاوم، گردش آزاد ثروت است. در حقیقت ثروتی که در اختیار جامعه است باید به گونه‌ای باشد که در اختیار همه جامعه قرار گیرد و همواره در جریان و گردش باشد؛ گردش ثروت از نوع انفالی و یا ارزش‌افزوده‌ای که پس از کار اقتصادی به دست می‌آید، می‌تواند شادابی اقتصادی را به دنبال داشته باشد؛ زیرا همگان احساس نقش کرده و خود را مسئول در برابر اقتصاد دانسته و برای افزایش آن تلاش و کار می‌کنند. (توبه، آیه ۳۴؛ حشر، آیه ۷).

۵. خود اتکایی: از اصول دیگر اقتصاد مقاومتی، خوداتکایی است. جامعه باید به داشته‌های خود اتکا کند؛ زیرا هر جامعه‌ای در هر منطقه جغرافیایی که شکل گیرد، دارای منابعی است که می‌تواند به آن بسنده کرده و به شکوفایی برسد؛ در حقیقت خداوند زمین را به گونه‌ای قرار داده که انسان بتواند به سادگی نیازهای اقتصادی خود را برآورده سازد. خودکفایی اقتصادی با خود اتکایی شکل

می‌گیرد. البته ممکن است که جامعه از برخی از نعمت‌ها محروم باشد، ولی آن‌چه که نیاز ابتدایی بشر است در هر منطقه تأمین می‌شود. وقتی اقتصاد به خودکفایی برسد آن زمان دیگر تحت تأثیر فشارهای اقتصادی شکست نمی‌خورد و می‌تواند دوام بیابد و حتی در فرآیندی به نیازهای خود پاسخی درخور دهد و اقتصاد خود را بازسازی کند و به شکلی بهبود بخشد. ۶. قناعت: بر پایه اصل پیشین باید به اصل قناعت نیز توجه داد. اصولاً قناعت به معنای بسنده کردن به داشته‌های خود است. اگر جامعه به داشته‌های خود بسنده کند می‌تواند بی‌هیچ ترسی اقتصاد خود را حفظ کرده و مقاوم سازد.

۷. مصرف بهینه: مصرف بهینه از دیگر اصول اقتصاد مقاومتی است. این‌که چنان مصرف‌کننده نیازها را به درستی برآورده کرده و ثروت و کالا را حفظ کند. در آیات قرآنی به این اصول اخیر در چارچوب پرهیز از تبذیر و اسراف اشاره شده است (انعام، آیه ۱۴۱؛ اعراف، آیه ۳۱؛ اسراء، آیه ۲۶؛ فرقان، آیه ۶۷)

۸. بازآفرینی و بازیافت کالا و ثروت: در آیات قرآن بیان شده که انسان باید در آبادانی زمین بکوشد و با کار و عمل، تولیداتی داشته و بر ثروت خود و جامعه بیفزاید و بخشی را انفاق کند. این آبادانی شامل تغییر در خلقت برخی از امور نیز می‌شود؛ زیرا با تغییر است که میتوان آن را برای استفاده یا استفاده بهتر به کار گرفت. پس از استفاده نیز می‌بایست به‌گونه‌ای عمل کرد که نه‌تنها آسیبی به محیط زیست آبی و خاکی وارد نشود، بلکه قابل بازیافت بوده و در اشکال دیگر مورد بهره‌گیری قرار گیرد تا نه تنها ثروت از دست نرود، بلکه به شکلی دیگر در چرخه اقتصادی باقی بماند. اصول منفی یا آسیب‌های اقتصاد مقاومتی شناخت آسیب‌ها و موانع اقتصاد مقاومتی و دفع و رفع موانع را می‌توان از اصول منفی آن برشمرد. قرآن به این بخش در حوزه‌های پیش از تولید، تولید، توزیع و مصرف و پس از مصرف نیز توجه کرده است. از جمله اصولی که در این بخش مطرح است می‌توان به مواردی چون مخالفت با انواع رباخواری، تکاثر و کنزاندوزی، عدم گردش جریان سالم ثروت، ویژه‌خواهی، انحصارطلبی و رانت‌خواری مانند آن‌ها که مخالف با اصل عدالت است و نیز اصولی مانند عدم جواز زیاده‌روی در مصرف، حرمت اسراف و تبذیر و افراط امور اقتصادی اشاره کرد. هرچند که بخش آسیب‌شناسی، متأخر از اصول اثباتی آن بیان می‌شود ولی باید گفت که این اصول می‌بایست در اولویت قرار گیرد؛ چراکه در هر حرکت و عمل اثباتی نخست باید موانع برداشته شود و پس از رفع موانع یا دفع موانع احتمالی، اقدام به عمل کرد. به تعبیر مولانا جلال‌الدین مولوی: اول ای جان دفع شر موش کن / وانگهان در جمع گندم کوش کن. مهم‌ترین اصول در بخش آسیب‌های اقتصاد مقاومتی عبارتند از:

۱. ممنوعیت انحصار ثروت ملی: چنان‌که گفته شد ثروت ملی باید یکسان در اختیار جامعه قرار گیرد. پس انحصار ثروت ملی در دست گروه و یا جناح یا افرادی خلاف اقتصاد قوام‌بخش و اقتصاد مقاومتی است؛ زیرا انحصار نه‌تنها خلاف اصل عدالت است، بلکه موجب می‌شود تا مشارکت مردمی در اقتصاد کاهش یافته و منابع اقتصادی در دست گروهی قرار گیرد که فرصت کار و عمل را از دیگران می‌گیرند و فساد و تباهی اقتصادی چون کنز، اتراف، تکاثر، رباخواری و مانند آن‌ها را موجب می‌شوند. (توبه، آیه ۳۴؛ حشر، آیه ۷؛ حدید، آیه ۲۵؛ و نیز شرح نهج‌البلاغه لابن‌ابی‌الحدید: ج ۲۰ ص ۳۴۵ ح ۹۶۱).

۲- ممنوعیت ویژه‌خواهی: رانت‌خواری و ویژه‌خواهی یعنی بهره‌مندی از شرایط خاص نیز خلاف اصل عدالت و ممنوعیت انحصار است. (همان)

۳- رباخواری: از دیگر موانع رشد اقتصادی رباخواری است. نظام اقتصادی چه بانکی و چه غیر بانکی آن اگر مبتلا به رباخواری شود، اقتصاد از حالت رشد و شکوفایی به اقتصاد بیمار تبدیل می‌شود که نه‌تنها قوام نخواهد یافت بلکه از درون فرو می‌باشد؛ زیرا هیچ عمل اقتصادی واقعی انجام نمی‌گیرد و ثروت از گردش سالم تولید خارج شده و به سمت خدماتی ویرانگر و واسطه‌گری می‌رود که اقتصاد را می‌پوساند و به فرسایش می‌برد. این‌گونه است که دیگر سخن گفتن از اقتصاد مقاومتی که بتواند در برابر دشمنان و وضعیت بحران مقاوم باشد بیهوده است (بقره، آیات ۲۷۵ و ۲۷۶؛ ۲۷۸ و ۲۷۹).

۴- انباشت ثروت: از دیگر عوامل منفی در اقتصاد، کنز آن به شکل سکه و ذخیره‌سازی و خارج کردن از گردش است. چنین عملی موجب می‌شود تا ثروتی برای تولید در اختیار مدیریت و نیروی کار قرار نگیرد. آیات قرآن یکی از مهم‌ترین عوامل در بحران اقتصادی را کنزاندوزی مطرح می‌کند و آن را امری نادرست و حرام برمی‌شمارد. پس همان‌طوری که ثروت عمومی و انفال باید در اختیار کار و اقتصاد تولیدی قرار گیرد باید جلوی انباشت ثروت و کنز کردن آن را گرفت و نگذاشت تا به شکل سکه از دور عمل اقتصادی خارج شود و در گوشه‌های گاوصندوق‌ها و مانند آن خاک بخورد بی‌آنکه تأثیری در شکوفایی و تولید اقتصادی داشته باشد (توبه، آیه ۳۴؛ حشر، آیه ۷).

۵- اسراف: از دیگر موانع اقتصاد مقاومتی اسراف است که مصرف بی‌اندازه و بی‌فایده ثروت و کالا و خدماتی است که در اختیار جامعه است و می‌بایست در شکوفایی و تولید به کار گرفته شود ولی با مصرفی اسراف و افراطی تباه می‌شود. (انعام، آیه ۱۴۱؛ اعراف، آیه ۳۱)

۶- تبذیر: تبذیر به معنای ریخت و پاش نیز یکی دیگر از مشکلاتی است که باید از جامعه حذف شود تا اقتصاد مقاومتی شکل گیرد. تبذیر می‌تواند به حوزه پسماندها و بازیافت‌ها نیز ارتباط پیدا کند؛ زیرا تا زمانی که یک کالا می‌تواند به شکلی دیگر بازیافت و مورد استفاده قرار گیرد نمی‌بایست دور ریخته شود (اسراء، آیه ۲۶).

فرمایش مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در پیام نوروزی

« در مسئله‌ی اقتصاد، آن چیزی که مهم است و اصل است، مسئله تولید داخلی است؛ مسئله ایجاد اشتغال و رفع بیکاری است؛ مسئله تحرک و رونق اقتصادی و مقابله با رکود است؛ این‌ها مسائل مبتلا به مردم است؛ این‌ها چیزهایی است که مردم آن‌ها را حس می‌کنند و مطالبه می‌کنند؛ و آمارها و اظهارات خود مسئولین هم نشان می‌دهد که این مطالبات مردم و این خواسته‌های مردم بجا و به مورد است. در شرایط حساس فعلی و بررسی مجموعه مسائل و مشکلات کشور، توجه به مشکلات اقتصادی و تلاش در جهت رفع آن‌ها یک اصل اساسی و سرنوشت ساز در پیشرفت و توسعه همه جانبه ایران اسلامی و زندگی آحاد جامعه می‌باشد. بررسی مسئله «اقتصاد مقاومتی» از ابعاد گوناگون بسیار حائز اهمیت است و می‌تواند بستر و زمینه لازم را برای توجه بیش از پیش به این خواسته به حق و مطالبه رهبری فراهم نماید. در طول سال‌های اخیر تأکیدات بسیار زیاد مقام معظم رهبری بر اقتصاد مقاومتی و تحقق این مسئله در عمل، نشان از اهمیت این موضوع دارد که بایستی به آن توجه ویژه ای از سوی مسئولین و آحاد مردم صورت گیرد. اقتصاد مقاومتی در واقع به معنای ایستادگی و مقاومت در برابر فشارهای اقتصادی دشمنان با تکیه بر توانایی‌های داخلی و خود باوری و ارتقای سطح تولیدات داخلی کشور است که بتواند با تکیه بر تولید خود و استفاده از فکر و ایده‌های نخبگان و سایر اقشار تأثیرگذار جامعه، زمینه بهبود کسب و کار را با توجه به موازین شرعی و ارزش‌های اصیل جامعه خود فراهم نماید قطعاً در برابر نقشه‌ها و برنامه‌های ویرانگر اقتصادی دشمنان، مقاومت و ایستادگی خوبی خواهد داشت. اقتصاد مقاومتی را می‌توان از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار داد که یکی از ابعاد مهم مسئله توجه به موضوع با نگاه به آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی است در دین اسلام مباحث مختلفی مطرح می‌شود که یکی از مهم‌ترین راهبردهای اساسی آن، مسائل اقتصادی است که جایگاه ویژه‌ای در بین موضوعات دارد و نشان دهنده اهمیت دادن دین اسلام به کار و کسب و تامین درآمدهای حلال اقتصادی است. کار و تلاش در جهت آبادانی و پیشرفت جامعه، در رفتار آحاد جامعه تجلی پیدا می‌کند و این نکته از منظر دین شکل‌دهنده نظام اقتصادی جامعه دینی است. اقتصاد از ستون‌های مهم توسعه در یک جامعه است که می‌تواند زمینه را برای رشد و پیشرفت در سایر حوزه‌ها فراهم نماید و موجب بهبود وضعیت جامعه گردد نظام اسلامی با تکیه بر ارزش‌های دینی تشکیل شده است و به دنبال اقامه ارزش‌های الهی و اسلامی در جامعه است و لذا بر این اساس، باید دارای اقتصاد مقاومتی باشد تا در رویارویی با مشکلات دچار تلاطم نشود و متزلزل نگردد قرآن کریم در آیه ۱۴۱ سوره نساء، مسلمانان را از زمینه‌سازی برای تسلط کافران بر آنان نهی کرده و می‌فرماید: «لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً؛ خداوند هرگز برای کافران نسبت به مومنان راه تسلطی قرار نداده است». این آیه

خود نشان‌دهنده ضرورت اقتصاد مقاومتی و توجه بیش از پیش به جایگاه و اهمیت موضوع دارد بنابراین، احیا و به حرکت درآوردن تولید داخلی، روشنگری در زمینه ضرورت خودداری مردم از خریدهای خارجی که قدرت تولید داخلی را تضعیف می‌کند، مبارزه جدی با فساد، ویژه خواری و قاچاق، افزایش بهره‌وری انرژی که باعث صرفه‌جویی و عدم اسراف می‌شود و همچنین ضرورت نگاه ویژه و حمایتی به صنایع متوسط و کوچک که همه و همه در پیشنهادات اساسی مقام معظم رهبری برای اقدام و عمل در زمینه اقتصاد مقاومتی بیان شده است بدون فرهنگ‌سازی و حمایت فرهنگ و هنر و رسانه از آن، ابتر خواهد ماند در حقیقت، این فرهنگ است که باید با اندیشه و تولید محصولات فرهنگی نوآورانه و خلاقانه، هم ذهن مسئولان را به اولویت دادن به تولید داخلی معطوف کند؛ هم اهمیت تولید فاخر ملی را برای تولیدگران بیان نماید و هم برای اولویت مصرف تولیدات داخلی و خودداری از خرید کالای خارجی برای عموم مردم روشنگری کند. همچنین افزایش بهره‌وری از انرژی و ضرورت دوری از اسراف در کنار روی آوردن مردم به صرفه‌جویی، بدون آموزش غیرمستقیم به عموم مردم و بدون تبلیغات جذاب و تاثیرگذار محقق نمی‌شود. اینجاست که هم دستگاه‌های اجرایی به ویژه دستگاه‌ها و نهادهای فرهنگی نظام و هم مجموعه‌های خودجوش مردمی که به تعبیر مقام معظم رهبری در سراسر کشور مشغول کار فرهنگی هستند باید در یک حرکت هماهنگ و حساب شده، ضمن بهره‌مندی از تجربیات فرهنگی در گذشته و توجه به روش و سیره پیشروان فرهنگی، به حمایت از اولویت اول کشور، یعنی اقتصاد، همت گمارند که قطعاً نتایج مثبت این حمایت، به خود آنان هم برخواهد گشت و نفع آن به همه خواهد رسید امید است در سال «اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل» بتوانیم در پرتو منویات و هنمودهای مقام معظم رهبری و با اجرای برنامه‌های منسجم و مطلوب متناسب با ارزش‌ها و مبانی اسلامی و دینی جامعه، گام موثری را در فرهنگ‌سازی و تحقق عملی شعار سال برداریم.

۱. اقتصاد مقاومتی از منظر آموزه‌های دینی آموزه‌های دینی به عنوان جزئی از عناصر فرهنگی، نقش مهمی در رشد و پیشرفت اقتصادی یک جامعه ایفا می‌کند با نگاهی به تاریخ اسلام و آموزه‌های دینی می‌توان دریافت که اسلام برای مباحث اقتصادی برنامه‌های عملی و نظری دقیقی دارد در بعد عملی می‌توان به صبر و مقاومت پیامبر اکرم (ص) و یارانش در دره شعب ابی‌طالب اشاره نمود که به مدت سه‌سال در برابر فشارهای اقتصادی و تحریم کفار و مشرکان استقامت نمودند و از اعتقادات و ایمان آنان کاسته نشد در بعد نظری نیز دین اسلام دستورات و برنامه‌های دقیقی برای پشت سر نهادن مشکلات اقتصادی عنوان نموده است که قناعت، جلوگیری از اسراف و انفاق و گذشت از جمله آنهاست در اقتصاد مقاومتی که بر پایه مبانی و اصول اسلامی بنا می‌شود، حفظ حاکمیت اسلام در روابط اقتصادی با دیگر کشورها و ملت‌ها بسیار مهم و حائز اهمیت است.

پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرمایند: الاسلام یعلوا و لا یعلی علیه یعنی اسلام برتر است و چیزی بر آن برتری ندارد در کنار حفظ حاکمیت اسلام، تحکیم ارزش‌های اخلاقی و معنوی در اقتصاد اسلامی نکته اساسی است که بایستی به آن توجه ویژه‌ای صورت گیرد قرآن کریم در آیه ۱۴۱ سوره نساء در این خصوص می‌فرماید: یا ایها الذین امنوا لاتاکلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تکون تجاره عن تراض منکم یعنی «ای کسانی که ایمان آورده اید اموالتان را در میان خودتان به باطل نخورید مگر این که داد و ستدی از روی رضایت شما باشد.» توجه به عدالت اجتماعی، خودکفایی اقتصادی، عدم وابستگی اقتصادی با تکیه بر تولیدات داخلی و تقویت و ارتقای سطح تولید داخلی از دیگر مواردی است که بایستی در جهت پویایی اقتصاد مقاومتی به آن توجه نمود به طور کلی باید گفت که اگر اقتصاد یک جامعه اسلامی براساس مبانی و اصول دینی مورد تایید آحاد جامعه بنا شود و در برنامه‌ریزی‌ها و اجرای اقتصاد مقاومتی به ارزش‌های اسلامی توجه ویژه صورت گیرد قطعاً مشکلات اقتصادی به حداقل می‌رسد و دشمن فرصت استفاده از ابزارهای خود را در برابر مقاومت و ایستادگی مردم پیدا نخواهد کرد.

۲. آسیب‌شناسی اقتصاد مقاومتی هر نظام منسجم اقتصادی در طول زمان بر اثر ایجاد برخی مسائل و مشکلات دچار آسیب‌هایی می‌گردد که باعث پایین آمدن پویایی و رشد اقتصادی جامعه می‌شود آسیب‌های متعددی می‌تواند نظام اقتصادی اسلامی را از حرکت رو به شتاب خود بازدارد که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱-۲ انحصار ثروت و ایجاد اشرافی‌گری یکی از آفت‌های اقتصاد اسلامی، شکل‌گیری طبقه ثروتمندانی است که با انحصار ثروت و افزایش قدرت خود بفرایند تصمیم‌گیری مسئولین جامعه تاثیر می‌گذارند و باعث می‌شوند که ثروت جامعه به جای آن‌که در دست آحاد جامعه باشد، در دستان عده‌ای خاص باشد در فرهنگ دینی و اسلامی برای مقابله با چنین پدیده‌ای، توجه به فضایل دینی و انسانی و نه صرفاً ثروت و دارایی یک راهکار عملی و تاثیرگذار است که اسلام مطرح می‌کند. امام رضا (ع) می‌فرمایند: هر کس مسلمان فقیری را دیدار کند و برخلاف سلامی که به ثروتمندان می‌کند، به او سلام کند، روز قیامت در حالی به دیدار خدا می‌رود که بر او خشمگین است.

۲-۲ کسب‌های حرام روی آوردن به کسب حرام در جامعه یکی از آفت‌های اساسی است که باعث از بین رفتن اقتصاد اسلامی و رایج شدن غش و نادرستی در معاملات و داد و ستد می‌شود ۲-۳ رشوه رشوه که برای سوء استفاده از قانون بروز می‌کند، یکی از پدیده‌های مخربی است که در دین اسلام و در سفارش ائمه و بزرگان دین بسیار مذموم شمرده شده است. رشوه باعث تضعیف

قانونمندی در سامان دهی اقتصاد می‌شود و به اقتصاد مقاومتی که برخاسته از ارزش‌های اسلامی و مبانی دینی جامعه است لطمه وارد می‌کند.

۲-۴ اسراف وجود اسراف در جامعه یکی از آسیب‌های جدی است که به اقتصاد وارد می‌شود و باعث هدررفت منابع جامعه و وابستگی اقتصادی می‌گردد در حدیثی از ائمه معصومین (ع) آمده است: ان مع الاسراف قله البرکه یعنی «همانا با اسراف، برکت کم است».

۲-۵ احتکار باعث تضعیف چرخش طبیعی اقتصاد می‌شود و موجبات سلب امنیت روانی جامعه را فراهم می‌نماید.

۲-۶ سوء تدبیر منجر به هدر رفتن منابع و ظاهر شدن غده‌های سرطانی ثروت در جامعه می‌شود و عدالت اقتصادی تامین نمی‌گردد سوء تدبیر به معنای مدیریت ناسالم در عرصه اقتصادی است که باعث ایجاد رکود می‌شود و نمی‌تواند اقتصاد مقاوم و پویایی را سامان بخشد این سوء تدبیر باعث ایجاد فقر در جامعه می‌شود و ضربات جبران‌ناپذیری را بر پیکره اقتصاد مقاومتی وارد می‌کند حضرت علی (ع) مدیریت غلط را باعث هلاکت می‌دانند و می‌فرمایند: سوء التدبیر سبب التدمیر یعنی مدیریت غلط سبب هلاکت است.

۳. راهکارهای عملی تحقق اقتصاد مقاومتی برای تحقق اقتصاد مقاومتی در عمل راهکارهای متعددی می‌توان برشمرد که هر کدام می‌تواند به نحوی در تحقق این خواسته به حق مقام معظم رهبری و مطالبه مردمی موثر واقع شود از جمله این راهکارها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. مشارکت مردمی و استفاده از ظرفیت نخبگان و اقشار تاثیرگذار جامعه در جهت ارائه ایده‌ها و پیشنهادها موثر به منظور رفع موانع و مشکلات پیش روی اقتصاد داخلی
۲. نگاه مولد به جامعه و توجه به خودکفایی در تولید نیازهای داخلی با تکیه بر توان متخصصان و نیروهای انقلابی و ارزشی جامعه.

۳. فرهنگ‌سازی و گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی در بین آحاد جامعه و نخبگان و سایر اقشار تاثیرگذار.

۴. استفاده از ظرفیت و توان شبکه تبلیغی کشور به ویژه روحانیون در بیان مطالبات و رهنمودهای مقام معظم رهبری در جهت استفاده از تولیدات داخلی و پرهیز از مصرف تولیدات خارج

۵. توجه به ساده زیستی و کاهش هزینه‌های غیر ضروری در بین خانواده‌ها و مسئولین جامعه

۶. توجه جدی به آموزه‌های دینی و اسلامی به ویژه آموزه‌های اساسی و موثر در جهت رشد و تقویت اقتصاد مقاوم و پایدار در جامعه چون شکر، قناعت و احسان.

در چند سال اخیر و با شدت یافتن تحریم‌های یک جانبه و غیرانسانی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف متوقف کردن برنامه‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، واژه‌ی جدید «اقتصاد مقاومتی» به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است. این واژه اولین بار در دیدار کارآفرینان با مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ مطرح گردید. در همین دیدار، مقام معظم رهبری «اقتصاد مقاومتی» را معنا و مفهومی از کارآفرینی معرفی و برای نیاز اساسی کشور به کارآفرینی نیز دو دلیل «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمادگی کشور برای جهش» را معرفی نمودند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۶/۶/۱۳۸۹). برای مفهوم اقتصاد مقاومتی در همین مدت زمان کم، تعاریف متفاوتی ارائه شده که هر کدام از جنبه‌ای به این موضوع نگاه کرده‌اند. در این میان، تعریف جامع و کامل از اقتصاد مقاومتی را خود رهبر فرزانه انقلاب ارائه داده‌اند. ایشان در دیدار با دانشجویان فرمودند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده‌ی رشد و شکوفایی کشور باشد». (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۶/۵/۱۳۹۱).

ارکان اقتصاد مقاومتی

الف: مقاوم بودن اقتصاد وظیفه‌ی همه‌ی ما این است که سعی کنیم کشور را مستحکم، غیر قابل نفوذ، غیر قابل تأثیر از سوی دشمن، حفظ کنیم و نگه داریم؛ این یکی از اقتضائات «اقتصاد مقاومتی» است که ما مطرح کردیم. در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آن‌چه که ممکن است در معرض توطئه‌ی دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند (بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی علیه السلام، ۱/۱/۱۳۹۲).

ب: استفاده از همه‌ی ظرفیت‌های دولتی و مردمی بخش خصوصی را باید کمک کرد. این‌که ما «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم، خوب، خود اقتصاد مقاومتی شرائطی دارد، ارکانی دارد؛ یکی از بخش‌هایش همین تکیه‌ی به مردم است؛ همین سیاست‌های اصل ۴۴ با تأکید و اهتمام و دقت و وسواس هرچه بیشتر باید دنبال شود؛ این جزو کارهای اساسی شماس است. در بعضی از موارد، من از خود مسئولین کشور می‌شنوم که بخش خصوصی به خاطر کم‌توانی‌اش جلو نمی‌آید. خوب، باید فکری بکنید برای این‌که به بخش خصوصی توانبخشی بشود؛ حالا از طریق بانک‌هاست، از طریق قوانین لازم و مقررات لازم است؛ از هر طریقی که لازم است، کاری کنید که بخش خصوصی، بخش مردمی، فعال شود. بالاخره اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که

هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند. یکی از شرایطش، استفاده از همه‌ی ظرفیت‌های دولتی و مردمی است؛ هم از فکرها و اندیشه‌ها و راهکارهایی که صاحب‌نظران می‌دهند، استفاده کنید، هم از سرمایه‌ها استفاده شود. به مردم هم باید واقعاً میدان داده شود. البته در بیانات دوستان به برخی از این حوادثی که ناشی از پیگیری مفسدین اقتصادی و مفاسد اقتصادی است، اشاره شد. واقعاً نمیشود ما کار اقتصادی درست و قوی بکنیم، اما با مفاسد اقتصادی مبارزه نکنیم؛ این واقعاً نشدنی است. همان چند سال پیش هم که من راجع به این قضیه بحث کردم و مطالبی را به مسئولین کشور گفتم، به همین نکته توجه داشتیم، که تصور نشود ما می‌توانیم سرمایه‌گذاری مردمی و کار سالم مردمی داشته باشیم، بدون مبارزه‌ی با مفاسد اقتصادی؛ و تصور نشود که مبارزه‌ی با مفاسد اقتصادی موجب می‌شود که ما مشارکت مردم و سرمایه‌گذاری مردم کم داشته باشیم؛ نه، چون اکثر کسانی که می‌خواهند وارد میدان اقتصادی بشوند، اهل کار سالمند، مردمان سالمی هستند؛ حالا یکی دو نفر هم آدم‌های ناسالم پیدا می‌شوند. باید با چشمهای تیزبین، ریزبین و دوربین مراقبت کنید که کسانی نیابند به عنوان ایجاد اشتغال و ایجاد کار و کارآفرینی تسهیلات بانکی بگیرند، اما کارآفرینی واقعی انجام نگیرد. این را باید مراقبت کنید؛ هم شما مراقبت کنید، هم قوه‌ی قضائیه مراقبت کند. به نظر من همکاری قوه‌ی مجریه و قوه‌ی قضائیه در این‌جا یک کار بسیار لازمی است (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۲/۶/۱۳۹۱).

ج: حمایت از تولید ملی یک رکن دیگر اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی است؛ صنعت و کشاورزی. خب، آمارهایی که آقایان می‌دهند، آمارهای خوبی است؛ لیکن از آن طرف هم از داخل دولت، خود مسئولین به ما می‌گویند که بعضی کارخانه‌ها دچار مشکلند، اختلال دارند، در بعضی جاها تعطیلی صنایع وجود دارد گزارش‌های گوناگونی به ما می‌رسد، خود شما هم گزارش می‌دهید؛ یعنی من گزارش‌های دیگر هم دارم، اما اتکاء من به گزارش‌های دیگران نیست؛ گزارش‌های خود شما هم هست که به دست ما میرسد خب، باید این را علاج کرد. این‌ها طبعاً ایجاد اشکال می‌کند. اگر چنانچه همین بخش دوم قضیه یعنی آن نیمه‌ی خالی لیوان نمی‌بود، شما امروز از لحاظ رونق اقتصادی، وضع بهتری را در کشور ارائه می‌کردید و کمک‌های بیشتری به مردم می‌شد. بالاخره حمایت از تولید ملی، آن بخش درون‌زای اقتصاد ماست و به این بایستی تکیه کرد. واحدهای کوچک و متوسط را فعال کنید. البته خوشبختانه واحدهای بزرگ ما فعالند، خوبند و سوده‌ی‌شان هم خوب است، کارشان هم خوب است، اشتغالشان هم خوب است؛ عمده‌ی واحدهای

بزرگ ما وضعشان این جور است لذا همان طور که گفتید، محصول سیمانمان، محصول فولادمان، محصولات عمده‌ی اینجوری مان خوب است لیکن باید به فکر واحدهای متوسط و کوچک باشید؛ این‌ها خیلی مهم است، این‌ها در زندگی مردم تأثیرات مستقیم دارد (همان منبع).

د: مدیریت منابع ارزی مسئله‌ی مهمی است؛ که خوب، حالا آقایان توجه دارید. روی این مسئله دقت کنید، خیلی باید کار کنید. واقعاً باید منابع ارزی را درست مدیریت کرد. حالا اشاره شد به ارز پایه؛ در این زمینه هم حرف‌های گوناگونی از دولت صادر شد. یعنی در روزنامه‌ها از قول یک مسئول، یک جور گفته شد؛ فردا یا دو روز بعد، یک جور دیگر گفته شد. نگذارید این اتفاق بیفتد. واقعاً یک تصمیم قاطع گرفته شود، روی آن تصمیم پافشاری شود و مسئله را دنبال کنید. به هر حال منابع ارزی باید مدیریت دقیق بشود (همان منبع).

ه: مدیریت مصرف یک مسئله هم در اقتصاد مقاومتی، مدیریت مصرف است. مصرف هم باید مدیریت شود. این قضیه‌ی اسراف و زیاده‌روی، قضیه‌ی مهمی در کشور است. خوب، حالا چگونه باید جلوی اسراف را گرفت؟ فرهنگ‌سازی هم لازم است، اقدام عملی هم لازم است. فرهنگ‌سازی‌اش بیشتر به عهده‌ی رسانه‌هاست. واقعاً در این زمینه، هم صدا و سیما در درجه‌ی اول و بیش از همه مسئولیت دارد، هم دستگاه‌های دیگر مسئولیت دارند. باید فرهنگ‌سازی کنید. ما یک ملت مسلمان علاقه‌مند به مفاهیم اسلامی هستیم، این قدر در اسلام اسراف منع شده، و ما متأسفانه در زندگی‌مان اهل اسرافیم! بخش عملیاتی‌اش هم به نظر من از خود دولت باید آغاز شود. در گزارش‌های شماها من خواندم، حالا هم بعضی از دوستان اظهار کردند که دولت درصدد صرفه‌جویی است و میخواهد صرفه‌جویی کند؛ بسیار خوب، این لازم است؛ این را جدی بگیرید. دولت خودش یک مصرف‌کننده‌ی بسیار بزرگی است. شما از بنزین بگیرید تا وسائل گوناگون، یک مصرف‌کننده‌ی بزرگ، دولت است. حقیقتاً در کار مصرف، صرفه‌جویی کنید. صرفه‌جویی، چیز بسیار لازم و مهمی است. به مصرف تولیدات داخلی هم اهمیت بدهید. در دستگاه شما، در وزارتخانه‌ی شما، اگر کار جدیدی انجام می‌گیرد، اگر چیز جدیدی خریده می‌شود، اگر همین اقلام روزمره‌ای که مورد نیاز وزارتخانه است، تهیه می‌شود، سعی کنید همه‌اش از داخل باشد؛ اصرار بر این داشته باشید؛ خود این، یک قلم خیلی بزرگی می‌شود. اصلاً ممنوع کنید و بگوئید هیچ کس حق ندارد در این وزارتخانه جنس خارجی مصرف کند. به نظر من این‌ها می‌تواند کمک کند (همان منبع).

تبیین اقتصاد مقاومتی در زمینه‌ی مسائل اقتصادی، «اقتصاد تهاجمی» را مطرح کردند؛ عیبی ندارد. بنده فکر اقتصاد تهاجمی را نکردم. اگر واقعاً یک تبیین دانشگاهی و آکادمیک نسبت به اقتصاد تهاجمی به قول ایشان، مکمل اقتصاد مقاومتی وجود دارد، چه اشکالی دارد؟ آن را هم مطرح کنیم. آن چه که به نظر ما رسیده، اقتصاد مقاومتی بوده. البته اقتصاد مقاومتی فقط جنبه‌ی نفی

نیست؛ این جور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی باشد؛ نه، اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان می‌دهد و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند. این یک فکر است، یک مطالبه‌ی عمومی است. شما دانشجو هستید، استاد هستید، اقتصاددان هستید؛ بسیار خوب، با زبان دانشگاهی، همین ایده‌ی اقتصاد مقاومتی را تبیین کنید؛ حدودش را مشخص کنید؛ یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تضمین‌کننده‌ی رشد و شکوفایی یک کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۶/۵/۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی شعار نیست هم دانشگاه‌ها، هم دستگاه‌های دولتی، هم آحاد مردمی که خوشبختانه توانائی و استعداد این کار را دارند، چه از لحاظ علمی، چه از لحاظ توانائی‌های مالی، باید تلاش کنند مسئولیت زمان خود و مقطع تاریخی حساس خود را بشناسند و به آن عمل کنند. این که ما عرض کردیم «اقتصاد مقاومتی»، این یک شعار نیست؛ این یک واقعیت است. کشور دارد پیشرفت می‌کند. ما افق‌های بسیار بلند و نویدبخشی را در مقابل خودمان مشاهده می‌کنیم. خوب، بدیهی است که حرکت به سمت این افق‌ها، معارض‌ها و معارضه‌هایی هم دارد. بعضی از این معارضه‌ها انگیزه‌های اقتصادی دارد، بعضی انگیزه‌های سیاسی دارد؛ بعضی منطقه‌ای است، بعضی بین‌المللی است. این معارضه‌ها در مواردی هم منتهی می‌شود به همین فشارهای گوناگونی که مشاهده می‌کنید؛ فشارهای سیاسی، تحریم، غیر تحریم، فشارهای تبلیغاتی این‌ها هست لیکن در لابه‌لای این مشکلات، در وسط این خارها، گام‌های استوار و همت‌ها و تصمیم‌هایی هم وجود دارد که بناست از وسط این خارها عبور کند و خودش را به آن نقطه‌ی مورد نظر برساند؛ وضع کشور الان این جور است (همان منبع).

نقش شرکت‌های دانش‌بنیان در اقتصاد مقاومتی یک مسئله‌ی دیگر در سرفصل اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است. این بخش شرکت‌های دانش‌بنیان و فعالیت‌های اقتصادی دانش‌بنیان خیلی جاده‌ی باز و امیدبخشی است. ما استعداد‌های برجسته‌ای داریم که می‌توانند در این مورد کمک کنند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۲/۶/۱۳۹۱).

ما باید هر کدام نقش خودمان را بشناسیم و آن را ایفاء کنیم. یکی از بخش‌های ما، اقتصاد است و خاصیت اقتصاد در یک چنین شرایطی، اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی اقتصادی که همراه باشد با مقاومت در مقابل کارشکنی دشمن، خباثت دشمن؛ دشمنانی که ما داریم. به نظر من یکی از بخش‌های مهمی که می‌تواند این اقتصاد مقاومتی را پایدار کند، همین کار شماسست؛ همین شرکت‌های دانش‌بنیان است؛ این یکی از بهترین مظاهر و یکی از مؤثرترین مؤلفه‌های اقتصاد

مقاومتی است؛ این را باید دنبال کرد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از پژوهشگران و مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان، ۸/۵/۱۳۹۱).

هدف دشمن از فشارهای اقتصادی یک واقعیت دیگر هم این است که اگر کشور در مقابل فشارهای دشمن از جمله در مقابل همین تحریم‌ها و از این چیزها مقاومت مدبرانه نکند، نه فقط این حربه گند خواهد شد، بلکه در آینده هم امکان تکرار چنین چیزهایی دیگر وجود نخواهد داشت؛ چون این یک گذرگاه است، این یک برهه است؛ کشور از این برهه عبور خواهد کرد. این چیزهایی که الان آن‌ها تهدید می‌کنند، تحریم می‌کنند، جز آمریکا و جز رژیم صهیونیستی، هیچ‌کس ذی‌نفع از این تحریم‌ها نیست. دیگران را با زور و با فشار و با رودربایستی و با این چیزها وارد میدان کردند. خوب، پیداست که زور و فشار و رودربایستی نمی‌تواند خیلی ادامه پیدا کند یک مدتی است شاهدش هم این است که مجبور شدند بیست تا کشور را از همین تحریم‌های نفتی و امثال این‌ها استثناء کنند! دیگری هم که استثناء نشدند، خودشان مایل نیستند، و بیش از آن‌چه که ما خواهیم یا همان اندازه که ما می‌خواهیم، آن‌ها دنبال راه‌حل می‌گردند. بنابراین بایستی مقاومت کرد. ما باید مسائل کشور را با این دید نگاه کنیم؛ آرمان‌ها جلوی چشم ما باشد؛ واقعیت‌های تشویق‌کننده جلوی چشم ما باشد. در مورد واقعیت‌های منفی که در واقع در بعضی موارد واقعیت‌سازی است، واقعیت‌نمایی است دچار اشتباه نشویم. البته توان دشمن را دست‌کم نگیریم، سهل‌انگاری و ساده‌انگاری نکنیم. مسئله، مسئله‌ی اساسی و مهمی است. شما مثل یک ریاضیدانی که می‌خواهد یک مسئله‌ی مهم ریاضی را حل کند، بر سر این مسئله تلاش‌تان را به کار ببرید و مسئله را حل کنید. شما ریاضیدان با استعدادی هستید؛ این هم یک مسئله‌ی ریاضی است. این جووری باید با مسائل گوناگون برخورد کنید. خوشبختانه انسان مشاهده می‌کند که همین روحیه هم در دستگاه‌های گوناگون وجود دارد. به مسئله‌ی اقتصاد باید با این دید نگاه کرد. ما چند سال پیش «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم. همه‌ی کسانی که ناظر مسائل گوناگون بودند، می‌توانستند حدس بزنند که هدف دشمن، فشار اقتصادی بر کشور است. معلوم بود و طراحی‌ها نشان می‌داد که این‌ها می‌خواهند بر روی اقتصاد کشور متمرکز شوند. اقتصاد کشور ما برای آن‌ها نقطه‌ی مهمی است. هدف دشمن این بود که بر روی اقتصاد متمرکز شود، به رشد ملی لطمه بزند، به اشتغال لطمه بزند، طبعاً رفاه ملی دچار اختلال و خطر شود، مردم دچار مشکل شوند، دلزده بشوند، از نظام اسلامی جدا شوند؛ هدف فشار اقتصادی دشمن این است، و این محسوس بود؛ این را انسان می‌توانست مشاهده کند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگزاران نظام، ۳/۵/۱۳۹۱).

منظومه‌ی کامل اقتصادی من سال ۸۶ در صحن مطهر علی‌بن‌موسی‌الرضا (علیه‌الصلاة والسلام) در سخنرانی اول سال گفتم که این‌ها دارند مسئله‌ی اقتصاد را پیگیری می‌کنند؛ بعد هم آدم می‌تواند فرض کند که این شعارهای سال حلقه‌هایی بود برای ایجاد یک منظومه‌ی کامل در زمینه‌ی مسائل اقتصاد؛ یعنی اصلاح الگوی مصرف، مسئله‌ی جلوگیری از اسراف، مسئله‌ی همت مضاعف و کار مضاعف، مسئله‌ی جهاد اقتصادی، و تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه‌ی ایرانی. ما این‌ها را به عنوان شعارهای زودگذر مطرح نکردیم؛ این‌ها چیزهایی است که می‌تواند حرکت عمومی کشور را در زمینه‌ی اقتصاد ساماندهی کند؛ می‌تواند ما را پیش ببرد. ما باید دنبال این راه باشیم (همان منبع).

الزامات اقتصاد مقاومتی مسئله‌ی اقتصاد مهم است؛ اقتصاد مقاومتی مهم است. البته اقتصاد مقاومتی الزاماتی دارد. مردمی کردن اقتصاد، جزو الزامات اقتصاد مقاومتی است. این سیاست‌های اصل ۴۴ که اعلام شد، می‌تواند یک تحول به وجود بیاورد؛ و این کار باید انجام بگیرد. البته کارهایی انجام گرفته و تلاش‌های بیشتری باید بشود. بخش خصوصی را باید توانمند کرد؛ هم به فعالیت اقتصادی تشویق بشوند، هم سیستم بانکی کشور، دستگاه‌های دولتی کشور و دستگاه‌هایی که می‌توانند کمک کنند مثل قوه‌ی مقننه و قوه‌ی قضائیه کمک کنند که مردم وارد میدان اقتصاد شوند. کاهش وابستگی به نفت یکی دیگر از الزامات اقتصاد مقاومتی است. این وابستگی، میراث شوم صدساله‌ی ماست. ما اگر بتوانیم از همین فرصت که امروز وجود دارد، استفاده کنیم و تلاش کنیم نفت را با فعالیت‌های اقتصادی درآمدزای دیگری جایگزین کنیم، بزرگترین حرکت مهم را در زمینه‌ی اقتصاد انجام داده‌ایم. امروز صنایع دانش‌بنیان از جمله‌ی کارهایی است که می‌تواند این خلأ را تا میزان زیادی پر کند. ظرفیت‌های گوناگونی در کشور وجود دارد که می‌تواند این خلأ را پر کند. همت را بر این بگذاریم؛ برویم به سمت این که هرچه ممکن است، وابستگی خودمان را کم کنیم (همان منبع).

اقتصاد مقاومتی و مدیریت مصرف مسئله‌ی مدیریت مصرف، یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر. هم دستگاه‌های دولتی، هم دستگاه‌های غیر دولتی، هم آحاد مردم و خانواده‌ها باید به این مسئله توجه کنند؛ که این واقعاً جهاد است. امروز پرهیز از اسراف و ملاحظه‌ی تعادل در مصرف، بلاشک در مقابل دشمن یک حرکت جهادی است؛ انسان می‌تواند ادعا کند که این اجر جهاد فی‌سبیل‌الله را دارد. یک بُعد دیگر این مسئله تعادل در مصرف و مدیریت مصرف این است که ما از تولید داخلی استفاده کنیم؛ این را همه‌ی دستگاه‌های دولتی توجه داشته باشند دستگاه‌های حاکمیتی، مربوط به قوای سه‌گانه سعی کنند هیچ تولید غیر ایرانی را مصرف نکنند؛ همت را بر این بگذارند. آحاد مردم هم مصرف تولید داخلی را بر مصرف

کالاهائی با مارک‌های معروف خارجی که بعضی فقط برای نام و نشان، برای پز دادن، برای خودنمایی کردن، در زمینه‌های مختلف دنبال مارک‌های خارجی می‌روند ترجیح بدهند. خود مردم راه مصرف کالاهای خارجی را ببندند. به نظر ما طرح‌های «اقتصاد مقاومتی» جواب می‌دهد. همین مسئله‌ی سهمیه‌بندی بنزین که اشاره کردند، جواب داد. اگر چنان‌چه بنزین سهمیه‌بندی نمی‌شد، امروز مصرف بنزین ما از صد میلیون لیتر در روز بالاتر می‌رفت. توانستند این را کنترل کنند؛ که خوب، امروز در یک حد خیلی خوبی هست. حتی باید جوری باشد که هیچ به بیرون نیازی نباشد، که الحمدلله نیست. تحریم بنزین را در برنامه داشتند؛ اقتصاد مقاومتی تحریم بنزین را خنثی کرد. و بقیه‌ی چیزهائی که مورد نیاز کشور است. هدفمند کردن یارانه‌ها هم در جهت شکل دادن به اقتصاد ملی است؛ که این‌ها میتواند هم رونق ایجاد کند در تولید، در اشتغال و هم موجب رفاه شود؛ این‌ها مایه‌ی رشد تولید کشور، رشد اقتصادی کشور، مایه‌ی اقتدار یک کشور است. با رشد تولید، یک کشور در دنیا اقتدار حقیقی و آبروی بین‌المللی پیدا می‌کند. این کار بایستی به انجام برسد (همان منبع).

استفاده‌ی حداکثری از زمان، منابع و امکانات از زمان باید حداکثر استفاده بشود. طرح‌هائی که سال‌های متمادی طول می‌کشید، امروز خوشبختانه با فاصله‌ی کمتری انسان می‌بیند که فلان کارخانه در ظرف دو سال، در ظرف هجده ماه به بهره‌برداری رسید. باید این را در کشور تقویت کرد. حرکت براساس برنامه، یکی از کارهای اساسی است. تصمیم‌های خلق‌الساعه و تغییر مقررات، جزو ضربه‌هائی است که به «اقتصاد مقاومتی» وارد می‌شود و به مقاومت ملت ضربه می‌زنند. این راه، هم دولت محترم، هم مجلس محترم باید توجه داشته باشند؛ نگذارند سیاست‌های اقتصادی کشور در هر زمانی دچار تذبذب و تغییرهای بی‌مورد شود (همان منبع).

اهمیت تحقیق در زمینه اقتصاد مقاومتی یکی از دوستان اطلاع دادند که یک ستاد دانشجویی برای تحقیق در اقتصاد مقاومتی تشکیل شده. کار بسیار جالبی است. این جور کارهای عمیق، همان چیزی است که کشور به آن احتیاج دارد. شما باید فکر کنید، مطالعه کنید، تحقیق کنید. این تحقیق‌ها اگر به درد آن دستگاه مسئول هم نخورد یا به کار او نیاید یا نپسندد، قطعاً به کار شما می‌آید و به درد شما می‌خورد. این، کار بسیار جالبی است. همچنین یکی دیگر از دوستان اطلاع دادند که در دانشگاه شریف مرکز مطالعاتی‌ای تشکیل شده و در این زمینه‌ها کار می‌کنند. این‌ها بسیار کارهای مهمی است. این انگیزه‌ی جوان دانشجو و فکور، خیلی برای آینده‌ی کشور مهم است. البته راه‌حل‌هائی که گفته شد، بعضی از آن‌ها کاملاً درست است. این را هم من به شما عرض بکنم؛ در همین زمینه‌ی مسائل اقتصادی، پاره‌ای از آن‌چه که پیشنهاد و مطرح شد، ما اطلاع داریم که مد نظر مسئولین هست؛ درباره‌اش کار می‌کنند، تصمیم‌گیری می‌کنند، اقدام می‌کنند؛ منتها همه‌ی

اقدام‌ها یا به اطلاع نمی‌رسد، یا گفتنی نیست. به هر حال این‌جور نیست که مسائل اقتصادی در مد نظر آن مسئولین نباشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۰/۵/۱۹).

اقتصاد مقاومتی، معنا و مفهومی از کارآفرینی دلیل دوم ما که امروز کار برامان مهم است، کارآفرینی مهم است، این است که ما امروز در مقابل یک فشار جهانی قرار داریم. دشمنی وجود دارد در دنیا که می‌خواهد با فشار اقتصادی و با تحریم و با این کارهایی که شماها می‌دانید، سلطه‌ی اهریمنی خودش را برگرداند به این کشور. هدف این است. یک کشور به این خوبی، با این همه منابع، منابع طبیعی، با این موقعیت سوق‌الجیشی، با همه‌ی امکانات، زیر‌نگین یک قدرتی در دنیا بوده؛ یک روز انگلیس‌ها بودند، یک روز آمریکائی‌ها بودند در واقع نظام سلطه، دستگاه سلطه، امپراتوری سلطه. حالا آمریکا یک گوشه‌ای از این امپراتوری است این‌ها مسلط بودند بر این کشور؛ انقلاب دست این‌ها را کوتاه کرده. سلطه می‌خواهد برگردد به این کشور. همه‌ی این تلاش‌ها برای این است. مسئله‌ی انرژی هسته‌ای بهانه است. آن کسانی که خیال می‌کنند اگر ما مسئله‌ی انرژی هسته‌ای را حل کردیم، مشکلات حل خواهد شد، خطا می‌کنند. مسئله‌ی انرژی هسته‌ای را مطرح می‌کنند، مسئله‌ی حقوق بشر را مطرح می‌کنند، مسائل گوناگون را مطرح می‌کنند، که این‌ها بهانه است. مسئله، مسئله‌ی فشار است، می‌خواهند یک ملت را به زانو در بیاورند؛ می‌خواهند انقلاب را زمین بزنند. یکی از کارهای مهم همین تحریم اقتصادی است. می‌گویند ما طرفمان ملت ایران نیست! دروغ می‌گویند؛ اصلاً طرف، ملت ایران است. تحریم برای این است که ملت ایران به ستوه بیاید، بگوید آقا ما به خاطر دولت جمهوری اسلامی داریم زیر فشار تحریم قرار می‌گیریم؛ رابطه‌ی ملت با نظام جمهوری اسلامی قطع بشود. هدف اصلاً این است. البته ملت ما را نمی‌شناسند؛ مثل همه‌ی موارد دیگر محاسباتشان غلط اندر غلط است. از نظر نظام سلطه، گناه بزرگ ملت ایران این است که خودش را از زیر بار سلطه آزاد کرده. می‌خواهند مجازات کنند به خاطر این گناه، که چرا خودت را از زیر بار سلطه، ای ملت! آزاد کرده‌ای. این ملت راه را پیدا کرده. اصلاً محاسباتشان اشتباه است؛ نمی‌فهمند چه کار باید بکنند و چه کار دارند می‌کنند. خب، اما فشار می‌آورند؛ فشار اقتصادی از راه تحریم‌ها. ما باید یک اقتصاد مقاومتی واقعی در کشور به وجود بیاوریم. امروز کارآفرینی معنایش این است. دوستان درست گفتند که ما تحریم‌ها را دور می‌زنیم؛ بنده هم یقین دارم. ملت ایران و مسئولین کشور تحریم‌ها را دور می‌زنند، تحریم‌کنندگان را ناکام می‌کنند؛ مثل موارد دیگری که در سال‌های گذشته در زمینه‌های سیاسی بود که یک اشتباهی کردند، یک حرکتی انجام دادند، بعد خودشان مجبور شدند برگردند، یکی یکی عذرخواهی کنند. چند مورد یادتان هست لابد دیگر. حالا جوان‌ها نمی‌دانند. در این ده بیست سال اخیر، از این کارها چند بار انجام دادند. این دفعه هم همین‌جور است. البته تحریم برای ما جدید نیست، ما سی سال است تو تحریمیم. همه‌ی این

کارهائی که شده است، همه‌ی این حرکت عظیم ملت ایران، در فضای تحریم انجام گرفته؛ بنابراین کاری نمی‌توانند بکنند. خوب، ولی این دلیلی است برای همه‌ی مسئولان و دلسوزان کشور که خود را موظف بدانند، مکلف بدانند به ایجاد کار، به تولید، به کارآفرینی، به پر رونق کردن روزافزون این کارگاه عظیم؛ که کشور ایران حقیقتاً امروز یک کارگاه عظیمی است. همه خودشان را باید موظف بدانند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۶/۶/۱۳۸۹).

توانمندی‌های اقتصادی ایران

کشور ایران به طور بالقوه از امکاناتی برخوردار است که می‌تواند آن را به اقتصادی قدرتمند تبدیل کند. مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از:

۱. ایران دومین کشور برخوردار از ذخایر گازی دنیاست؛
۲. ایران سومین کشور برخوردار از ذخایر نفتی دنیاست؛
۳. ایران جزو ده کشور برخوردار از ذخایر معدنی دنیاست؛
۴. ایران به لحاظ ژئوپلیتیک در موقعیتی کاملاً استثنایی قرار گرفته است که می‌تواند از این موقعیت برای کسب منابع قابل توجه ارزی استفاده کند؛
۵. ایران دارای تنوع اقلیمی نسبتاً استثنایی با اختلاف حدود ۴۰ درجه دمای هوا بین سردترین و گرم‌ترین نقاط آن است که آن را مستعد سرمایه‌گذاری در محصولات مختلف کشاورزی می‌کند؛
۶. ایران به طور بالقوه دارای نیروی انسانی بسیار مستعد و به صورت بالفعل برخوردار از نیروی انسانی تحصیل کرده و توانمند است؛
۷. ایران برخوردار از تمدن و تاریخی کهن است و جزء ده کشور برتر از نظر میراث فرهنگی و پنج کشور نخست از لحاظ اکوتوریسم است که در صورت توجه مناسب به این ویژگی‌ها می‌تواند به یکی از قطب‌های مهم جهانگردی تبدیل شود؛
۸. اقتصاد ایران برخوردار از نیروی کار فراوان و منابع انرژی گسترده‌ای است که می‌تواند قدرت رقابت ویژه‌ای را در جلب سرمایه‌های خارجی برای کشور ایجاد کند (نیلی، ۱۳۸۳: ۱۱-۱۲).

مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کشور ایران

الفای تفکر اقتصاد مقاومتی یک تدبیر هوشمندانه است تا مدیران ارشد اقتصاد ایران را از غفلت ایجاد شده در بخش اقتصادی برهاند و رشد، توسعه، شکوفایی، تولید ملی و قطع وابستگی اقتصادی را حتی در سخت‌ترین تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی دشمنان به بار بیاورد. اقتصاد مقاومتی مکمل جهاد اقتصادی است و سبب امنیت و ثبات در اقتصاد و عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی

اقتصادی می‌باشد. مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کشور جمهوری اسلامی ایران شامل موارد زیر می‌باشد (ممبینی، ۱۳۹۱: ۳۳)

۱. کارآفرینی
۲. حرکت بر اساس برنامه
۳. کاهش اسراف و وابستگی به خارج
۴. مدیریت مصرف
۵. تولید داخلی (حمایت از تولید ملی)
۶. کاهش وابستگی به نفت
۷. مردمی کردن اقتصاد (اصل ۴۴ قانون اساسی)
۸. پرهیز از دید کوتاه مدت و زودگذر
۹. مبارزه با مفسد اقتصادی
۱۰. مدیریت درست منابع ارزی (قاسمی، ۱۳۹۱: ۸)
۱۱. شرکت های دانش بنیان

نتیجه‌گیری

اجرای کلیه‌ی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را در سایه‌ی دو هدف مهم نظام اقتصاد اسلامی یعنی استقلال و اقتدار اقتصادی ملاحظه کرد و از آیات قرآن می‌توان فهمید که یکی از راه‌های اصول اقتدار و رشد شکوفایی و استقلال اقتصادی، مقاوم کردن و قوام بخشی به آن است. بنابراین در برنامه‌ریزی اقتصادی جامعه اسلامی باید به اهداف نظام اقتصادی اسلام توجه شود و اقتصاد مقاومتی مبتنی بر مبانی نورانی قرآن کریم و اهداف نظام اقتصاد اسلامی می‌باشد. به همین دلیل اقتصاد مقاومتی، اقتصادی راهبردی و استراتژیک است که در همه‌ی شرایط برای رسیدن به سطوح عالی برنامه دارد.

منابع

قرآن کریم

۱. آقا نظری، حسن. (۱۳۸۵). نظریه‌پردازی اقتصاد اسلامی، تهران انتشارات سمت.
۲. بناء رضوی، مهدی. (۱۳۶۷). طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی، مشهد: انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۳. بیانات مقام معظم رهبری از سایت: www.khamenei.ir
۴. علیخانی، حسین. (۱۳۷۸). "تحریم ایران: تشریح یک سیاست شکست خورده"، لندن/ نیویورک: ناشران I.B.Tauris.
۵. قاسمی، علی. (۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی در برابر تحریم اقتصادی، تهران: هفته نامه صبح صادق، شماره ۵۶۱، مورخ ۱۳۹۱/۰۵/۱۶، صفحه ۸.
۶. محمدی مقدم، یوسف؛ ذوالفقاری، حسین؛ علی پور، میثم؛ رسولیان، پریرسا. (۱۳۹۲). بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش، فصلنامه مدیریت سازمان‌های دولتی، سال اول شماره ۲، بهار ۹۲.
۷. مصباحی، غلامرضا؛ کریمی، سید هادی. (۱۳۷۷). مبانی اقتصاد اسلامی، نشر سمت.
۸. ممبینی، یعقوب. (۱۳۹۱). مولفه‌ها و شاخص‌های اقتصاد مقاومتی، مجموعه مقالات همایش ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، ۱۶ اسفند ۱۳۹۱، دانشگاه گیلان.
۹. میر معزی، سید حسین. (۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری)، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۷.
۱۰. نیلی، مسعود. (۱۳۸۳). اقتصاد ایران و معمای توسعه نیافتگی، تهران: مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف.
11. Lino Briguglio and Stephen Piccinino, (2011), Growth and Resilience In East Asia and the Impact Of the 2009 Global Recession.
12. Lopes, George, and Cortigh, David, (1996), "The Sanctions Era: An Alternative to Military Intervention", the Flecher Forum Sum/Fall,p65-85.

۱۳۰ اقتصاد درون‌زایی از منظر آیات و روایات... / حسین جلوداری، عبدالله نجاری، اکبر جلوداری، یونس جلوداری
